

УДК 398.33(091)(477.81/.82)

ТРАДИЦІЙНА КАЛЕНДАРНО-ПОБУТОВА ОБРЯДОВІСТЬ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОЇ ВОЛИНИ (на польових матеріалах з Гощанського району Рівненської обл.)

Володимир ГАЛАЙЧУК

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра етнології,
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна

У статті, на основі польових етнографічних матеріалів, зафіксованих у Гощанському районі Рівненської обл. (села Башина, Бугрин, Вільгір, Дорогобуж, Зарічне, Іллін, Колесники, Новоставці, Посягва, Рясники, Сергіївка, Угільці, Ясне), описано звичаї та обряди волинян упродовж усіх календарних циклів (зимового, весняного, літнього та осіннього). Особливий наголос зроблено на локальній специфіці акціональної, предметної та вербальної форм охарактеризованих обрядів. Наведено зафіксовані місцеві терміни на означення свят (наприклад, “Василів батько” чи “Василюв батько” – 15 січня, “Водяна вилія”, “Водянуха”, “Терпун” – 18 січня, “Тік і Притік” – 21 січня та ін.), різноманітних обрядових атрибутів тощо, а також зразки фольклору, приуроченого до календарних звичаїв та обрядів.

Ключові слова: традиційна календарно-побутова обрядовість, Волинь, Гощанський район Рівненської області, звичаї, обряди.

Традиційна календарно-побутова обрядовість є однією з тих знакових для етнології та фольклористики тем, інтерес до яких не спадає від самих початків розвитку цих наук. Чимало уваги дослідники вділили й теренам історико-етнографічної Волині. Водночас окремі райони усе ще залишаються порівняно мало представленими на сторінках спеціалізованих видань.

Свого часу матеріали з Гощанщини (записи веснянок “з Дорогобужа над Горинню”) увійшли до збірки народних пісень видатного фольклориста Зоріана Доленги-Ходаковського¹, колядки та щедрівки в с. Курозванах записував Василь Кравченко², етнографічні матеріали з окремих сіл району представлені у працях Олександра Курочкіна³ і Тетяни Пархоменко⁴. Однак найбільше матеріалів з Гощанського району оприлюднили львівські науковці. У 2009 р. у селах

¹ *Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся)*, ред. Олексій Дей (Київ: Наукова думка, 1974), 85, 88–89.

² *Колядки та щедрівки: зимова обрядова поезія трудового року*, ред. Олексій Дей (Київ: Наукова думка, 1965), 130, 388–389, 441–442.

³ Олександр Курочкін, *Українські новорічні обряди “Коза” і “Маланка” (з історії народних масок)* (Опішне: Українське народознавство, 1995).

⁴ Тетяна Пархоменко, *Календарні звичаї та обряди Рівненщини: матеріали польових досліджень* (Рівне: Видавець Олег Зень, 2008).

Гощанщини відбулася експедиція від кафедр етнології та української фольклористики імені академіка Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка. В експедиції взяли участь і колишні випускники кафедри етнології, а тепер працівники провідних наукових інституцій Львова. Наслідком стала низка публікацій з різних ділянок традиційної культури населення району. Зокрема, літній календарній обрядовості присвячено статті Марії Баглай⁵, троєцьку в контексті вірувань про русалок розглянула Анастасія Кривенко⁶, весняна гідно представлена у монографії Юрія Пуківського⁷, народний календар сіл Вільгора та Колесників, зібраний учнями Вільгирської ЗОШ I–II ступенів й упорядкований учителькою О. П. Галатюк, опублікував Володимир Конопка⁸.

Основу цієї публікації складають польові матеріали з календарно-побутової обрядовості, які зібрав на Гощанщині безпосередньо автор, а також деякі досі ще не оприлюднені студентські матеріали, які зберігаються в Архіві Львівського університету. Мета публікації – подати комплексний опис свят річного кола на Гощанщині та визначити локальні риси і реліктові форми притаманих їм звичів та обрядів.

Відлік зимовим святкам починає **Введення у храм Пресв. Богородиці** (4 грудня). “Введення свят наведе”, – слушно стверджує відома й на Гощанщині приказка. Від Введення починають колядувати у церкві, починають розучувати колядки і вдома (удома подекуди ще від початку Пилипівки). Колядували аж до Стрігіння. Водночас у термінах виконання колядок може спостерігатися й варіантність, зокрема, на Гощанщині побутовували звичай колядування “на першому снопі”.

Як і на інші “рочисті” свята, воліли, щоб на Введення першим до хати зайшов чоловік, пов’язуючи його прихід з добробутом, здоров’ям сім’ї. Крім Введення, цього правила особливо дотримувались ще на Різдво, Багатий вечір, Новий рік, Водяну коляду і Водохреща: “*На кожне свято рочисте треба, щоб мужчина в хату зайшов першим, бо як жінка зайде, то не буде щастя. Вгощали за*

⁵ Марія Баглай, “Ритуальне обливання молоді як локальний елемент купальської традиції на Південно-Східній Волині (за матеріалами етнографічної експедиції у Гощанському районі Рівненської області. 2009 р.)” *Forum filozoficzne. Pismo studentów międzywydziałowego instytutu Uniwersytetu Rzeszowskiego* 5 (2010): 209–211; Марія Баглай, “Обрядове деревце – неодмінний атрибут купальського святкування у волинян (за матеріалами етнографічної експедиції у Гощанському районі Рівненської області. 2009 р.)” у *Мова і культура*, ред. Лена Леванцєвич (Мінск: РІВШ, 2014), 14–17; Марія Баглай, “Зажинкові звичаї та обряди волинян Гощанщини,” *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею* 12, ч. 2 (2014): 5–8.

⁶ Анастасія Кривенко, “Русалка як календарний образ волинської демонології (На основі польових матеріалів з південних районів Рівненщини),” *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею* 12, ч. 2 (2014): 44–47.

⁷ Юрій Пуківський, *Весняна календарно-побутова обрядовість українців історико-етнографічної Волині* (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2015).

⁸ Володимир Конопка, “Волинський “Народний календар” (На матеріалах із сс. Вільгір та Колесники Гощанського району Рівненської області),” *Народознавчі зошити* 2 (2014): 392–402.

⁹ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники Гощанського району Рівненської області, 7 липня 2009 р.

те, що він перший прийшов в хату. Дванадцять таких свят було”⁹; “Жінка як прийде – у хаті слабують, а як чоловік – то будуть здорові”¹⁰; “На перший день Коляд і на Новий рік мужчина мав перший зайти”¹¹; “На перший день Коляд і на Водохреща не мона жінкам в гості ходить”¹², “Мужчина як прийде на Багатий вечор, – то вже лучше, гроші будуть вертяться”¹³.

Також вірили, що від статі першого відвідувача залежало, чи корова приведе бичка, чи телечку (те саме й стосовно інших домашніх тварин): “Як хлопчики колядують перше, – то буде бичок, а як дівчата, – то телечка”¹⁴; “Як [на Різдво] прийде перший хлопець, ну, словом, мужик, то дуже добре, бо як хто хотів: корова приведе бика, кобила приведе жеребця. [...] Пользу давали мужики, як перші прийдуть, в любе свято, а на Коляди, то особливо хочуть, щоб хлопчики перші прийшли колядувати, чим дівчатка”¹⁵; “А моя свекруха розказує, колись так було: хлопці ходили і дівчата – якщо прийдуть перші дівчата щодрувать, – то буде більше... от, колись як були ягнята, то буде більше овечок, а не баранів, а якщо хлопчики, – то більше буде баранів”¹⁶; “На Новий рік ждемо, щоб прийшов хлопець чи чоловік, – то як корова теліця, то щоб бичок був”¹⁷.

Вмуч. Катерини (7 грудня) особливо не святкували, хоча й утримувались у цей день від важкої роботи. Натомість день **Ап. Андрія Первозванного** (13 грудня) молодь святкувала дуже колоритно. Традиційно на *Гандрея* дівчата влаштовували вечорниці. Обов’язково варили вареники, пригощали ними хлопців. Для сміху робили одного з клоччям, сирою картоплею, борошном чи попелом, – кому попаде. Знаючи про це, хлопці їли обережно.

Поширеною була забава з *калитю* (замішаний на яйцях солодкий корж, посипаний маком): “Калитю повісять да кусають на Андрія. Кругла, посередині дирка. Руки за сраку да кусає. Я ше дівчиною була. Каже: “Їду-

⁹ Клавдія Капітанчук (1933 р. н.), записала Марія Савка, село Новоставці Гошанського району Рівненської області, 5 липня 2009 р.

¹⁰ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж Гошанського району Рівненської області, 13 липня 2009 р.

¹¹ Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір Гошанського району Рівненської області, 6 липня 2009 р.

¹² Ірина Герасимчук (1928 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Угільці Гошанського району Рівненської області, 10 липня 2009 р.

¹³ Степанида Машлай (1925 р. н., село Подоляни Гошанського району Рівненської області), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж Гошанського району Рівненської області, 13 липня 2009 р.

¹⁴ Валерія Н. (1935 р. н., село Майків Гошанського району Рівненської області), записала Марія Савка, село Бугрин Гошанського району Рівненської області, 13 липня 2009 р.

¹⁵ Марія Боярчук (1944 р. н., село Козлин Рівненського району Рівненської області), записала Марія Савка, село Сергіївка Гошанського району Рівненської області, 14 липня 2009 р.

¹⁶ Антоніна Карп’юк (1938 р. н., село Новоставці Гошанського району Рівненської області), записав Володимир Галайчук, село Бугрин Гошанського району Рівненської області, 8 липня 2009 р.

їду колоту кусать”. А той стоїть з годжухом, годжух в саджі, каже: “А я буду по зубах кресать”. – “Або вкрешеш, або ні”. “Або вкусиш, або ні”. Да годжухом йому по морді – раз! (годжух – дручок, дрова в печі розгортали ним чи горшки сунули далі в піч)¹⁸, “Калату пекли з малясом. А ми на годжухах їдемо, да: “Їду-їду калату кусати, будуть мене по губах писати”. А ті там смішать, шо як будеш кусати, то будем писати. Да як не вкусиш, – то геть пообмацують”¹⁹; “На Андрія, то було цікаво з давніх давен. Ше як я була маленька, я любила дивитися, бо в мене була старша сестра. То пекли такого коржа, підвішували його. Оце хлопці і дівчата. І двох хлопців стояло: один з дручком обвугляним, щоб малювати, шо попаде, а другий був з мітлою, однихати, щоб не вкусив коржа. А цей, хто підходив, дівчина чи хлопець, то між ногами був дручок: це він їде на коні, і було високо, треба було підскочити. І то вкусив... а хто не вкусив, – то розмалюють тим віником, намажуть сажою, да й було смішно. Як він скакав, то його вже мазали, щоб він не вкусив. Якби ж йому не сперечалися, то кожен б вкусив”²⁰.

Дівчата гадали:

– “Перекидали через хату чи обув, чи яке м'яло (макогін. – В. Г.) з хати, – куди говернеця, яким боком, то вона туди замуж піде, в ту сторону”²¹;

– “Брали взуття і дівчата запускали. От, наприклад: кожна брала одного [чобота], ставили в рядок і запускали [переставляючи один поза другий] – чий перший до теї точки піде, то та дівчина піде перша замуж”²²;

– “Щитали дрова. Наложує дівчина дров на гоберемок, вносить до хати і щитає: “Молодець – вдовець...” Як лишня ломака, – то вдовець”²³;

– “Це штахетами загороджено – обхотили да й виламували і так само щитали. Так само хлопці щитали: чи буде пара, чи буде вдовиця чи дівчина”²⁴; “Ходили палі щитати, штахети: “Молодець – удоовець”, – кілька там до кінця штахет буде: випаде тобі чи молодець чи вдовець”²⁵;

– “В нас було сім дівчат, і кожна пекла пампушки і на порозі на середній хаті клала. Вводили ми не собачку, а сучку. Да й приведемо ту сучку, да й вона нюхає і такого перенюхає всіх. А ми як наробимо віскоту (знаш, як

¹⁸ Антоніна Карп'юк (1938 р. н., село Новоставці Гошанського району Рівненської області), записав Володимир Галайчук, село Бугрин Гошанського району Рівненської області, 8 липня 2009 р.

¹⁹ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин Гошанського району Рівненської області, 8 липня 2009 р.

²⁰ Валерія Н. (1935 р. н., село Майків Гошанського району Рівненської області).

²¹ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

²² Валерія Н. (1935 р. н., село Майків Гошанського району Рівненської області).

²³ Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

²⁴ Валерія Н. (1935 р. н., село Майків Гошанського району Рівненської області).

²⁵ Марія Кірик (1934 р. н.), записала Марія Савка, село Угільці Гошанського району Рівненської області, 8 липня 2009 р.

сміємость, то ж дівчата – молоде, – [а] ця [сучка] втече...). Знов приводимо: нюхала-нюхала – і взяла першу Женіну – і Женя перша замуж вийшла, потім Галіну, потім Голінчину – і так заміж повиходили”²⁶; “Пампушечки пекли. Ложили на стіл і собаку пускали. І тоже: яку собака візьме з’їсть – значить, удачно вийде замуж; а іншу візьме, обвалляє і не з’їсть, – то значить буде судьба не очень-то, і розведеться, і шо там”²⁷;

– ”Віск розтоплювали, брали тарелку, гасили світ і на свічку ставили воск і ллели на ту воду: показувалася тінь – чим буде твій жених: то столяр, – то, значить, шось молоточком б’є; то шофер – за рульом їде”²⁸;

– ”Брали бумагу, палили, і якщо горить бумага і на стелі показується тінь: чи співак буде – співає; шохвер – машина показується, – тоді вже дівчина думає, шо такий її суджений буде”²⁹;

– ”Дві талірки ложили: під одну талірку нічо’, а під другу – ленту. То, якщо вже з лентою підніме, то раніше замуж вийде”³⁰;

– ”Йде до річки: шо найде в річці рукою – чи мул, чи там... Якщо камінчик, – то буде кам’янець чоловік, суджений”³¹;

– ”Ідуть до дуба, слухають: якщо зашелестить листя (такий буде чоловік), як крепко зашелестить – буде серйозний, сварливий; як буде тихо стоять, то буде добрий і лагідний”³²;

– ”Брали горох чи пшеницю і йшли по сусідах і сипали в окно, то казали, як скажуть у хаті: “Йди вже, йди!”, – то вже вийде замуж; а як скажуть: “Посидь!” – всьо, вже переживали, шо не вийдеш замуж”³³;

– ”Виходили да й гукали – там, де собака обізветься, в якому перевулку, – [то туди заміж піде]”³⁴;

– ”Вже як нарехтують вечерать, то виходили на двір кликати: “Андрею, Андрею, ходи вже вечерать!”, – то присуне таке лякало, самі не раді”³⁵.

²⁶ Любов Травецька (1943 р. н.), записала Марія Савка, село Башина Гошанського району Рівненської області, 10 липня 2009 р.

²⁷ Варвара Дем’янчук (1926 р. н.), записала Марія Савка, село Колесники Гошанського району Рівненської області, 6 липня 2009 р.

²⁸ Марія Байрамова (1943 р. н.), записала Марія Савка, село Зарічне Гошанського району Рівненської області, 13 липня 2009 р.

²⁹ Ганна Кобернюк (1949 р. н., село Сергіївка Гошанського району Рівненської області), записала Марія Савка, село Новоставці Гошанського району Рівненської області, 5 липня 2009 р.

³⁰ Зоя Макарець (1942 р. н.), записала Марія Савка, село Колесники Гошанського району Рівненської області, 6 липня 2009 р.

³¹ Ольга Турчик (1938 р. н.), записала Марія Савка, село Колесники Гошанського району Рівненської області, 6 липня 2009 р.

³² Софія Вокус (1931 р. н.), записала Марія Савка, село Бугрин Гошанського району Рівненської області, 13 липня 2009 р.

³³ Марія Байрамова (1943 р. н.), записала Марія Савка, село Зарічне.

³⁴ Варвара Дем’янчук (1926 р. н.), записала Марія Савка, село Колесники.

³⁵ Марія Байрамова (1943 р. н.), записала Марія Савка, село Зарічне.

Більшість гадань, окрім “гукання Андрія”, повторюються на Гощанщині ще й на Багатий вечір перед старим Новим роком. Багатого вечора здебільшого стосується й ворожіння з “гуканням Долі”.

Про день **Вмуч. Варвари** (17 грудня) побутує приказка: “Варвара (кусок) ночі ворвала, дня приточила”, чи “Варвара ночі вкрала, а дня прибавила”. Народні приказки об’єднують свята Варвари, **Преп. Сави** (18 грудня) і **Миколая Чудотворця** (19 грудня): “Сави, Варвари кусок ночі одірвали”, “Микола забив кола, Варвара ночі ворвала”, “Микола мости мостить, Сава забиває...” (бо нерідко з цього часу починаються сильні морози). За цими днями прогнозували погоду: “Яка Сава, яка Варвара, який Микола – така весна, літо і осінь”.

Найбільшим серед названих вважають свято Миколи, інші дати не були надто значними (Про це свідчить, зокрема, приказка: “Яка Сава – така слава”). Однак колись намагались не робити важкої роботи і в будь-які присвятки: “Сави, Варвари і Миколи – оцьо три сваті під порадок. Оцьо на Сави пішла рубати до ліса дрова, – а я знаю, чо’ я ходила, – то як рубонула ломаку сокирою, то добре, шо в ялових чоботях була: то оцьо перерубало ногу, та й бач, який зара нарист нарішений – ні в шо взуться не можу”³⁶; “Да, видзначали день Катерини. Моя мати [розказувала]: “Ой (сцикуха) – хотіла гілку перерубать, то та ломака, як рубонула, одскочила, тикнула в зуби, – то так як би і зуба не було. Ото, – каже, – така тобі Катерина”. Оцьо Катерина, ті присвятки... цьо (тепер. – В. Г.) вже роблять, ніякі присвятки не признають, – а колись найменше свято святкували, не робили”³⁷.

Вечір перед Різдом називали **Вилія**, *Вілія колядна*, *Риздвяна вилія* чи *Святвечор*. На Коляди варили пшеничну кутю, “і то шоб новенький був горщик, шоб ше нічого не варилося в йому, шоб нове все було, бо ж сьвато”. Примічали: “якщо кутя з горщика вилізе, то може в семні быть якась біда”. Горщик зі звареною кутею накривали чистим рушником і ставили у покутній кут на лаві, рідше на столі (залежно від того, де стоятиме “коляда”). Ставили кутю на накрите новеньким чистеньким рушничком сіно (або ж у сплетений з сіна віночок; дехто до сіна добавляв ще й трохи житнього чи пшеничного колосся; дехто ж по сіну сипав пшоном, “шоб курчата водились”). Коло куті у це сіно клали хліб (“бухінчик хліба”, “паляницю”, “пиріг”, “пампушку”^{*}), “шоб не була голодна кутя”, дехто клав сіль і ставив воду, а дехто накривав кутю хлібиною, а збоку ще клав “пирожки” (пиріжки) і щось солодке: “*Ше на кутю наверх таку хлібину, як книш, клали. Ше пироги дрібні клали, з пасолею, з вишнями, да з маком, цукерок який чи пранік*”³⁸.

³⁶ Зоя Макарець (1942 р. н.), записала Марія Савка, село Колесники.

³⁷ Там само.

* “Пампушкою” називали білий хліб зі здобного тіста, на відміну від житнього “хліба”.

³⁸ Ірина Герасимчук (1928 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Угільці.

Кутю на покуть господар або господиня несли урочисто: *“Хазяїн несе. [Казав при цьому:] “Кутя, кутя, доведи до пуття”. [Як ніс, то] квокали та кудкудакали, щоб неслись кури да щоб квочки були”*³⁹; *“Мати, хазяйка [несе]. Щоб були квочки, – то несе кутю і кокає, а якщо хоче квочки, – то квокає”*⁴⁰. Подекуди акцентують на тому, що *“несе кутю хазяїн в рукавицях, щоб не самими руками”*⁴¹. Траплялося, що дехто кидав до куті монетки: *“Ставили, і ше кидали в кутю гроши, копійки. Чогось мати клала, а чого – не знаю”*⁴².

Перед вечерею потрібну для споживання частину куті заправляли тертим маком, розводили компотом з “сушині” (“зваром”) чи цукром, а як у кого був, то й медом, додавали горіхів. Однак насамперед вершок куті віддавали курам. Одні мотивували це тим, що вона “тверденька”, інші робили так, “щоб кури неслися”. Лише у с. Бугрині виявлено відомості про відмінність у приготуванні куті на всі три Святвечори: *“На Коляди – чиста кутя, з медом, чи з кампотом, з горіхами, а на Гордань – з маком. На Щодруху то вже салом мати помаже да й дасть. Кутю не солили. На покуті стояла несолена. А як брали в миску, тоді хто хтів, – то солили”*⁴³.

До Святвечора пекли хліб і “піроги” (пиріжки з вишнями чи з сливками, яблуками та ін.), паляниці, книші тощо. Крім куті, “рихтували” ще юшку з рибою чи з грибами (або ж холодну юшку з грибами і рибою: “картоплину, да рибу, да опеньки, да часничком затерли, да й така юшка”), гороховий куліш, “балабушки з часником”, “голуби” (голубці “з пшоном і з голійом” чи з “картоплями”), зварену в пелюстках і намашену олією “ліниву” капусту, “картоплі тушили терті з оселедцями”, “огладочки з оселедцями” (оладки з оселедцем шматочками: заливали на пательню тісто, тоді оселедець, і знов тісто), “сільдку” (оселедець у маринаді), “оселедці вмачали в муку і пекли на сковородці”, кислицю з яблук. Як і кутю, ритуальною стравою подекуди вважали голубці: *“Голуби з пшоном і кутя мусить бути на всі свята, а все решта – по можливості. Голуби їли зразу після куті”*⁴⁴. Загалом вечеря була пісна і без горілки. Звичай готувати дванадцять страв до першого Святвечора побутував лише спорадично, – здебільшого він стосувався вечері перед Новим роком.

Під настільник нерідко сипали зерно, стелили сіно, розкладали колосся (з коляди): *“Пашиню брали на стіл, під настільник: просо, пшениця, все. І –*

³⁹ Ольга Огородник (1935 р. н.), записала Марія Савка, село Ясне Гощанського району Рівненської області, 5 липня 2009 р.

⁴⁰ Валерія Н. (1935 р. н., село Майків Гощанського району Рівненської області).

⁴¹ Марія Байрамова (1943 р. н.), записала Марія Савка, село Зарічне.

⁴² Галина Гребчук (1947 р. н.), записала Марія Савка, село Угільці Гощанського району Рівненської області, 8 липня 2009 р.

⁴³ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

⁴⁴ Ірина Герасимчук (1928 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Угільці.

сіно, і накривали стола настільником”⁴⁵, “На стіл перед Колядьми під настільник колоски з коляди розкладали і сіно розтрушували, бо Спаситель родився в яслах”⁴⁶; “На стіл кладеця жито й пшениця в колосках, і сіно. Там, де їмо, кладеш сіна трошки під настільник, а тоді навхрест ячмінь і всього потрошки”⁴⁷; “Як сідаєм вечерять – беруть трохи того сіна наскубуть, що коло коляди, розстеляють під настільник, і кладуть тако навхрест пару колосків. Колоски, кажуть, щоб жито родило, а сіно, – щоб сіно родило”⁴⁸. Зерно під настільником, як правило, лежало на всі три Вілії, проте у с. Колесниках дехто збирав його вже за тиждень, а “як будуть на Новий рік діти ходити посівати, то тим зерном йдуть посівати”⁴⁹.

Траплялося, що на стіл сипали обтовчену кутю: “Під скатертину на стіл, то насипалася суха кутя, вона вже натовчена, і на туку кутю стелилося сіно, а на тес все стелилася скатерть. Те все лежало ціле свято. Після Ордані тую кутю змітали курам, щоб неслися”⁵⁰. Оригінальну мотивацію цього звичаю зафіксовано у с. Посягві: “Під настільник клали сіно, куті три ложки сиплють, щоб було і на тому світі колісь поїсти”⁵¹.

Подекуди на кути столу клали часник: “Кажуть, що це відганяє злих духів на цілий рік”⁵².

Перед вечерею, як уже сходил перша зірка, господар уносив до хати “коляду”. Традиційно вона була суто житньою, з зажинкового чи обжинкового снопика: “Коляда була тільки з жита. Заре то вже мішають і говес, і пшеницю. Маленький снопик був, так добра жменя. В мене вже он дев’ятнадцятий рік. Ішли зажинать жито, і тоді брали. Або вже як кончають, тоді брали. Або перший, або останній снопик. Як уже останній, то казали, що то вже на квітку, що то вже квітка жнив. Да й вже з його робили коляду”⁵³. Тепер коляду формують з пучків жита, пшениці, “говса”, рідше додають ячменю.

Уносячи коляду, господар казав: “Добрий вечор з колядою. Чи приймете на ноч?”. Йому відповідали: “Приймем”. Господар висловлював побажання: “Щоб велося все в хадзяйстві, щоб і худоба велася, і все велося в хаті”, казав: “Квок-квок, щоб кури квоктали, і квочки були, і курчата веліся, і

⁴⁵ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

⁴⁶ Ірина Герасимчук (1928 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Угільці.

⁴⁷ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

⁴⁸ Степанида Машлай (1925 р. н., село Подоляни Гошанського району Рівненської області).

⁴⁹ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

⁵⁰ Галина Бояр (1920 р. н., село Підліски Гошанського району Рівненської області), записала Марія Савка, село Посягва Гошанського району Рівненської області, 14 липня 2009 р.

⁵¹ Лариса Усик (1943 р. н.), записала Марія Савка, село Посягва Гошанського району Рівненської області, 14 липня 2009 р.

⁵² Лариса Мартинів (1959 р. н.), записала Марія Савка, село Угільці Гошанського району Рівненської області, 8 липня 2009 р.

⁵³ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

куру веліся, і шоб неслися кури”. Після запрошення: “Сядайте, будем вечерать”, – він ставив коляду на сіно біля куті й хлібини⁵⁴. В інших варіантах господар казав “Добрий вечор”, а йому відказували: “Добре здоров’є. Дай, Боже, на той рік дочекати”⁵⁵. Господар казав: “Добрий вечір з колядою. Чи ви раді мною?” – “Раді, раді. Є пиріг і кутя, то прошу до покутя”⁵⁶.

У с. Вільгорі господар квоктав: “Кво-кво-кво” (“шоб квочки були”), – після цього мав присісти⁵⁷. Так само й у с. Колесниках після вітання: “Добрий вечур з колядою, з поросятками, з телятками, з курчатками, з гусятками, з каченятками, з телятками”, – господар чимскоріш сідав на лаві, “шоб все велося в хаті”⁵⁸. Подекуди квоктав не лише хазяїн, а й усі присутні: “Хадзяїн іде з колядою, і кілько в семні душ – і всі квокчуть, шоб квочки були на літо”⁵⁹. Подекуди квоктала і присідала лише господиня: “[Господар казав:] “Іде коляда на білому коні. Добрий вечер з колядою”. – “Добре здоров’я”. І поки хадзяїн коляду на сіно ставить, я квокчу, шоб квочки були”⁶⁰; “Казали, шо приїхала коляда на сивому коні. Хадзяйка, покі ніс, вприсяди сядала да й квоктала”⁶¹.

Уносив коляду переважно господар: “Хазяїн повинен вносити. Бо хазяїн господар усьому: оре, косе, збіжжя збирає”⁶². Однак нерідко це доручали малим дітям: “Вносять коляду з пашині і беруть сіна оберемочок. І дають дітям маленьким, шоб принесли в хату. Вже їм там подкажуть, як казати, добрий день чи добрий вечор з колядою. Чи приймете нас ночувати? – Приймем. Заходьте. І вже ставляють коляду, і сіно, і такого горшка череп’яного – кутю ставляють, хлібину коло єї”⁶³; “Вносить в іншого господар, а в іншого – дівчинка маленька: “Добрий вечор з колядою! Дай Боже за рік дождати!”⁶⁴; “У мене є онучок меншенький, Діма, то я до нього кажу: “Діма, йди внось Коляду!”. Діма йде, бере сінця в’язочку, зв’язує, тоді ставить коляду і каже: “Добрий вечір, Святий вечір. Іде Коляда на білім коні” (як вже сніг, а як ще снігу нема, – то “на сірому коні”). А ми: “Слава Богу”. – “Приймаєте чи ні?”. – “Приймаємо, приймаємо”.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Респондент не забажав представитися, записав Володимир Галайчук, село Вільгір Гошанського району Рівненської області, 5 липня 2009 р.

⁵⁶ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

⁵⁷ Софія Дивак (1938 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір Гошанського району Рівненської області, 6 липня 2009 р.

⁵⁸ Зоя Макарець (1942 р. н.), записала Марія Савка, село Колесники.

⁵⁹ Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

⁶⁰ Антоніна Карп’юк (1938 р. н.), село Новоставці Гошанського району Рівненської області).

⁶¹ Ірина Герасимчук (1928 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Угільці.

⁶² Лариса Мартинів (1959 р. н.), записала Марія Савка, село Угільці.

⁶³ Степанида Машлай (1925 р. н.), село Подоляни Гошанського району Рівненської області).

⁶⁴ Марія Зінчук (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники Гошанського району Рівненської області, 14 липня 2009 р.

*Приходить і ставить її на покутті, оцю коляду; ложим пиріжки*⁶⁵; *“Діти вносили: “Добрий вечор, приїхала Коляда на білому (чи на рабому, – ну, як яка зима) коні”. Чи є трохи сніг, – то на рабому, але більше на білому. Ну, вже ту коляду хазяйка брала, ставила на покутті і ставила біля неї горшка з кутью*⁶⁶.

Колір коня, на якому “приїжджала коляда”, залежав від наявності на Вілію снігу: *“З шиениці, із жита – таку коляду вносили. І от як господар несе, то каже, як є сніг: “Приїхала Коляда на білому коні”, а як [ше снігу нема]: “На чорному коні”*⁶⁷.

Після встановлення коляди починалася Вечеря. За столом “всі повинні свої будь вечерать, вся семня”. Якщо з поважної причини хтось був відсутнім, наприклад, перебував далеко від дому (“в дорозі”), для нього також клали на столі ложку, ставили тарілку і склянку. Зайві прибори за традицією клали й просто так: “клали їдну чи дві ложки лишніх хіба на стіл, хай будуть” (вони призначалися для душ померлих). Подекуди побутував звичай закликати душі покійних на вечерю разом з усіма: *“І сідаєм вже вечерать, і мати, сама старша, кличе померлих. Називають по імені – просімо вечерать. Всіх ридніх, кого пам’ятаєм”*⁶⁸. Інші кидали душам померлих куті під стіл: *“На Велію, як вже сідаємо вечеряти, під стил кидали кутю. Кажуть – оцьо вмерлим, шоб на вечеру... Ну, да й споминали всіх мертвих”*⁶⁹. Подекуди ритуальну страву несли безпосередньо на кладовище: *“Раньше, чим сісти вечерять, ми стараємся взяти стопочку чи маленьку тарілочку, чайну ложечку, шоб вгостить чи причастить своїх покойників. Беремо стопочку чи тарелочку і йдем на могилки і ложимо на хресті ложечку куті. Покойник вже їсти не буде, а пташечки з’їдять. Тоді приходим і сідаєм”*⁷⁰.

На столі запалювали свічку. Насамперед усі вставали і молилися “Отче наш”, тоді господар благословив: “Сідаймо, за Святий вечір повечераємо, на другий рік шоб дождали”. По цьому бралися за трапезу. Першою їли кутю (годилося взяти три ложки), одразу за нею подекуди – голубці. У селах Колесниках і Підлісках пригадали ще про звичай кидати першу ложку куті до стелі: *“Як прилипне до стелі, то кажуть, рік буде водиться”*⁷¹. У часі вечері не вставали з-за столу і не пили води: *“Казали батьки, – як наїсися – тепер воду пий”*⁷². Завершували трапезу кутею або узваром.

⁶⁵ Ганна Кобернюк (1949 р. н., с. Сергіївка Гошанського району Рівненської області).

⁶⁶ Галина Бояр (1920 р. н., село Підліски Гошанського району Рівненської області).

⁶⁷ Лариса Усик (1943 р. н.), записала Марія Савка, село Посягва.

⁶⁸ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники Гошанського району Рівненської області, 14 липня 2009 р.

⁶⁹ Зоя Макарець (1942 р. н.), записала Марія Савка, село Колесники.

⁷⁰ Антоніна Деничук (1953 р. н.), записала Марія Савка, село Вільгір Гошанського району Рівненської області, 4 липня 2009 р.

⁷¹ Валентина Макарець (село Бугрин Гошанського району Рівненської області), записала Марія Савка, село Колесники Гошанського району Рівненської області, 6 липня 2009 р.

⁷² Ірина Герасимчук (1928 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Угільці.

Повечерявши, знову вставали, дякували Богові, молилися. Зі столу на ніч не прибирали, лишаючи їжу душам померлих: *“На ніч треба, щоб не виїдуть усе, і ложки клали донизу, і хліб, бо кажуть, що вмерші приходять їсти, рідні. Так все лежало відкрите”*⁷³; *“Бо кажуть, що ще вмерші придуть вечерати”*⁷⁴; *“Прийдуть покойнікі вечерати”*⁷⁵. Дехто не прибирав лише тоді, коли до року у сім’ї був покійник: *“Вечерю ще оставляли. Як ото в семні хтось помре, то ще оставляли. Кажуть, померші як ще придуть, то з’їдять”*⁷⁶; *“Стола прибираєця, але як хто де помер, то там ки даєця трошки в мисочки да й кладеш їм, покойнікам”*⁷⁷.

У миску з кутею на ніч клали черпачком донизу ложки, прикриваючи їх хлібиною: *“З’їмо кутю гостатню, тоді ложки ложим да хліб ложим на кутю, да й так... Отако – миска, да ложки ложимо наверху, кожен свою, да й на ніч оставляли. Це приберем, а куті на дні чуть-чуть до ранку стояло. А тоді прийшли зранку з церкви, змішали да знов їли”*⁷⁸.

Уранці дивилися, чи не перевернулась була яка ложка, *“чи приходили мертві вечерати”*: *“Остається кутя, що ми не доїли, і ложаться всі, скільки в сім’ї душ є, ложки, а на неї ложиться хлібина. Якишо приходив дух, – то перевертається, бо він нею їв; якишо не приходив, – то всі ложки однаково. В мене син помер – тридцять три роки, от я завжди, якишо ложу ложки, то ложу і його ложку, і завжди та ложка перевертається догори”*⁷⁹.

Чия ложка перевернеться, той, як вважали, скоро помре: *“В мисках ложки перевернені: скільки нас є, то всі ложки в мисці, і зверху положена паляничка, і там кутя. А як уже приймають оцей хліб, [і] ложечка перевернеться, то вже сумніваються: може, хтось вмере, одійде”*⁸⁰; *“Ставлять ложки ницьма да й ложать хлібину на ті ложки. Яка ложка перевернеця – той скоро вмере”*⁸¹; *“На ніч не прибирали, ще ложки тако ставили, обложать миску, спирали ложки на миску. Сміюця – як перекинеця, да вмереш до другого року”*⁸²; *“Як повечерають, ложки кладуть у миску кружка, куті трохи накидають там, – що це ж вмерші будуть вечерять, да це так до ранку стоїть. І хлібиною прикривають, і скатіркою зверху. Вже як ложка перевернеця, – то хтось умре”*⁸³.

⁷³ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

⁷⁴ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

⁷⁵ Антоніна Карп’юк (1938 р. н., село Новоставці Гошанського району Рівненської області).

⁷⁶ Респондент не забажав представитися, записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

⁷⁷ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

⁷⁸ Софія Дивак (1938 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

⁷⁹ Марія Байрамова (1943 р. н.), записала Марія Савка, село Зарічне.

⁸⁰ Ольга Терешук (1931 р. н.), записала Марія Савка, село Бугрин Гошанського району Рівненської області, 13 липня 2009 р.

⁸¹ Мотрона Левчишин (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин Гошанського району Рівненської області, 8 липня 2009 р.

⁸² Ірина Герасимчук (1928 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Угільці.

⁸³ Степанида Машлай (1925 р. н., село Подоляни Гошанського району Рівненської області).

Лише у с. Вільгорі зафіксовано відомості, що на Колядну вілію годували також домовика: *“Домовик на горі буває. В нас на гору виносили їсти. Майбуть-то перед Колядьми виносили, в посний день, посну їжу виносили. Шостого, на Вілію. Кутю в яку миску ставили. Брала всього потрошку. І куті, і госеледця, і гулубця, і хліба, і зо всіх боків тако наложено. Просто вилізли, трошки пройшли, і оцьо поставили, і все. Майбуть-то аж на третій день Водохрища лазили на гуру і дивилися: чи є воно, чи нема. То як поставили – так і зняли – нема його. Солоне виносили. Кажуть, шо в кожній хаті повинен бути. Кажуть, похуже, так як гадюка воно таке, але не гадюка. Він тільки на горі, начче ніде. Заводиця, кажуть, як хату строїш. Оцьо як зробили заливку, підмуровку, геть тако вже все вимурували чи там поставили дерев'яну, ну та й всьо, вже тоді знайте, шо він буде на горі. Начче ніде, тільки на горі він”*⁸⁴.

У цьому ж селі зафіксовано й уявлення, згідно з яким уночі перед Різдвом худоба розмовляє між собою: *“Я пам'ятаю, шо мені баба розказувала, як вона чула, що худоба розмовляє. Один хазяїн, каже, на Святий вечір повечеряв, вийшов закрити хліва і чує, як кінь каже: “Лягаймо відпочивати, бо взавтра хазяїна на могилки повезем”. А цей хазяїн каже: “Як!? Та ж оце вийшов... Та якого хазяїна!?”*. А він ліг да й помер. Оце мені так баба розказувала”⁸⁵.

На **Різдво** (7 січня) зранку, годині о п'ятій, ішли до церкви. Прийшовши зі служби додому, віддавали їжу, яка переночувала на столі, худобі (зокрема кутю – курам). Снідали вже скоромним. Кутю на Різдво вже могли запраляти жиром, шкварками, шматочками ковбаси або й молоком: *“Солону кутю можна вже на другий день робити – з жиром припекти на пательні да й їсти”*⁸⁶; *“Кутю на другий день з салом їли, ту саму кашу. А так – мед, мак, горіхи”*⁸⁷; *“Кутю другого дня, як з церкви прийшли, то і з салом робили, і з молоком, – її ж всю не замішували. І все їдно кутя називалася”*⁸⁸.

У багатьох селах організовували вертеп. До його складу входили перебирана коза, смерть (біда), чорт, ангели, царі, Ірод з воїнами, жид і Сура, цигани, козаки. Ходили також колядники з восьмикутною “звільдою”. Основу “звільди” формували з сита, допасовували ріжки. Усередині поміщали зображення “Рождества Христового”, яке підсвічували свічкою. Під час колядування “звільдою” обертали. Колядували й без “звільди”. Удень – діти, а як смеркне – молодь, церковні братчики, сестрички, хор. На жаль, т. зв. “сільські” колядки зафіксовано на Гоцанщині лише уривками:

⁸⁴ Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

⁸⁵ Тамара Денисюк (1953 р. н.), записала Марія Савка, село Вільгір Гоцанського району Рівненської області, 4 липня 2009 р.

⁸⁶ Софія Дивак (1938 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

⁸⁷ Антоніна Карп'юк (1938 р. н.), село Новоставці Гоцанського району Рівненської області).

⁸⁸ Ірина Герасимчук (1928 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Угільці.

*Свята Варвара церкву збудувала.
Радуйся, земле, земле, веселися,
Христос народився!
Церкву збудувала, ще й з трема вікнами.
В перше віконце світить ясне сонце.
В друге віконце світить ясний місяць.
В третє віконце світить...⁸⁹.*

*Хлопцєві колядували:
Красний панич сіно косить, коню носить.
Ой їж, коню, траву цюю,
Поки другу наготую.
Ой їж, коню, цю травоньку,
Бо поїдем за гороньку,
Поїдемо за гороньку,
Там будемо сватать дівчиноньку⁹⁰.*

Для молоді одруженої цього року пари, за відомостями з с. Бугрина, колядували “Красної панни”:

*1. Ой під вербою, під зеленою,
Ой дай, Боже, під зеленою,
Ой там стояла хороша пара,
Хороша пара, Василь і Галя.
Вони стояли, раду радили,
Ти ж мій миленький, чорнобривенький,
Ти мила моя, чорнобривая⁹¹.*

*2. Там під вербою, під зеленою
Стояла хороша пара,
Хороша пара [імена].
Вони стояли да й розмовляли:
– Ой ти миленька, чорнобривенька,
Тобі скажу чудо чудноє, диво дивнеє,
Шо в нас на Різдво роза зацвіла!
– Ти, миленький, чорнобривенький*

⁸⁹ Іван Капітанчук (1933 р. н.), записала Марія Савка, село Новоставці Гощанського району Рівненської області, 5 липня 2009 р.

⁹⁰ Галина Бояр (1920 р. н., село Підліски Гощанського району Рівненської області).

⁹¹ Галина Баб'юк (1942 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин Гощанського району Рівненської області, 8 липня 2009 р.

*А я тобі скажу ще чудніше,
Шо в нас на Петра Дунай перемерз⁹².*

У с. Башиній наприкінці колядування обов'язково ще славили господаря та його родину:

*Наш господар хай живе, хай живе,
Довгі літа хай має, хай має.
Довгії, довгії літа, довгії літа.
Господиня хай живе, хай живе...
Їхні діти хай живуть, хай живуть...⁹³*

Не колядували у тих хатах, де до року хтось помер: “*Шо мрець у родині, у року вже тому, то до хати ніхто не ходив колядувать, не заходив до хати*”⁹⁴. Загалом колядування на церкву тривало найбільше три дні (якщо не встигали обійти село за день), до 9 січня.

На другий і третій день Коляд ходили у гості до родини, хресних, відвідували друзів.

Вечір перед старим Новим роком – **Багатий вечор** (*Багатий вечир, Новорічна вилія, Щодруха, Маланка*). Зоряне і ясне (місячне) небо, багато інію на деревах віщували добрий урожай (при тім урожай буде “по всьому: і по пташці, і по людям”). Прикмети на врожай можуть і комплексно охоплювати усі три Вілії: “*Колись мама каже: “Вийдеш на Коляди на Велію: чи є зори на небі, – то буде врожай на хліб, а як на Щодруху виходять, як є зорі, – то будуть каченята, курчата вестися, а як на Водохреще на Велію, – то тоді на худобу*”⁹⁵; “*Якщо перед Колядами зорі, – то на врожай, на Новий рік, – то на людей, а якщо на Водохреща, – то на худобу*”⁹⁶.

Як і на Різдвяну вілію, на Багатий вечір варили кутю (хоча подекуди це вважали необов'язковим; не запрошували на вечерю й душ померлих). Кутю могли запраляти медом чи цукром, але нерідко споживали зі шкварками: “*Могли Кутю на Багатий вечор то робили з салом. А перед Колядми і перед Водохрещами робили посну, з медом, з маком, з кампотом*”⁹⁷; “*На Багатий вечор кутя – з салом буде, а цяя – пісна, з медом чи з маком*”⁹⁸; “*Друга*

⁹² Софія Вокус (1931 р. н.), записала Марія Савка, село Бугрин.

⁹³ Іван Сверіпа (1934 р. н.), записала Марія Савка, село Башина Гошанського району Рівненської області, 9 липня 2009 р.

⁹⁴ Лариса Усик (1943 р. н.), записала Марія Савка, село Посягва.

⁹⁵ Софія Вокус (1931 р. н.), записала Марія Савка, село Бугрин.

⁹⁶ Марія Трусік (1935 р. н., село Бранів Корецького району Рівненської області), записала Марія Савка, село Угільці Гошанського району Рівненської області, 8 липня 2009 р.

⁹⁷ Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

⁹⁸ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

Вилія – вже жирна: вже кишка, кубаса. І кутя вже з салом”⁹⁹. У с. Дорогобужі “Діти квоктали на Багатий вечор, як кутю їдять”¹⁰⁰.

На Щодруху повсюдно готували дванадцять страв: “На Багатий вечор треба було дванадцять страв, то, може, ведлуг апостоли”¹⁰¹. Багатство столу мало бути визначальним для цілого року: “Кажуть, шо на Багатий вечор все тре’ шоб було [на столі], шоб цілий рік було шо їсти”¹⁰²; “Ну, щитається Багатий вечор; чим побільше страв, – щоб воно так цілий рік все було в стодолі, шоб все держалося: і харчі, і худоба, і все”¹⁰³. Їли скромне: кишку, холодець, “кубасу”, “сальцисон”, “стегенце печуть”. Обов’язково, крім куті, мала бути кишка: “На Багатий вечор – обізательно кутя і кишка шоб була. “Я щадрую – кишку чую, дайте трошки – покуштую” – щадрівники казали”¹⁰⁴. Подекуди “як закон” мали бути вареники. У селах Бугрині, Рясниках, Дорогобужі до Багатого вечора випікали книші: “Робили одного великого книша (тісто згортали надвоє) на Багатий вечір, то ним вечеряли, і робили багато маленьких книшиків для щадрівників”¹⁰⁵.

До вечері нерідко “кликали Мороза”. Для цього господар прочиняв двері чи виходив надвір з хлібиною під пахвою, могли ставити на поріг кутю: “Виходить, кличе господар Мороза. Хлібину, майбуть, мав: «Ходи вечерати»”¹⁰⁶; “Ну, Мороза, то кликали на вечеру на Новий рік. З хлібом виходили і кликали, одчиняли двері: «Ходи, Морозе, до нас вечерати»”¹⁰⁷, “Мороз, Мороз, ходи до нас вечерати. Ну, як не хочеш вечерати, то не морозь нам сади”, – ставили на порозі кутю і кликали”¹⁰⁸. Дехто ж кликав Мороза у комин: “Морозе, Морозе, йди вечерати” – в комин гукали, мати нас пошле”¹⁰⁹.

На Багатий вечір господар перев’язував дерева соломою (не з коляди) – “від зайців”, “щоб родили”. Неродючі дерева “лякали”: “На Багатий вечор, на Щодруху, дерева перев’язував хадзяїн. І даже і діти за ним йшли. І сокиру бере. Каже: “Як не будеш родити, я тебе зрубаю”, – як яка яблуня не родит”¹¹⁰; “На Багатий вечор повечерали, ходять лякають чоловіки

⁹⁹ Степанида Машлай (1925 р. н., село Подоляни Гощанського району Рівненської області).

¹⁰⁰ Там само.

¹⁰¹ Ірина Герасимчук (1928 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Угільці.

¹⁰² Зоя Дмишук (1949 р. н.), записала Марія Савка, село Колесники Гощанського району Рівненської області, 6 липня 2009 р.

¹⁰³ Зоя Макарець (1942 р. н.), записала Марія Савка, село Колесники.

¹⁰⁴ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

¹⁰⁵ Устина Гойда (1913 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники Гощанського району Рівненської області, 14 липня 2009 р.

¹⁰⁶ Ірина Герасимчук (1928 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Угільці.

¹⁰⁷ Лариса Усик (1943 р. н.), записала Марія Савка, село Посягва.

¹⁰⁸ Ольга Терещук (1931 р. н.), записала Марія Савка, село Бугрин.

¹⁰⁹ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

¹¹⁰ Антоніна Карп’юк (1938 р. н., село Новоставці Гощанського району Рівненської області).

*сокирою яблуню, котра не родить. Пооб'язують нашось перевеслами ті яблуні*¹¹¹.

Худобу на Багатий вечір годували добре: *“Худобі на Багатий вечір треба давати багато їсти, ну, сіна, щоб була цілий рік, щоб худоба не була голодна*¹¹². Деякі господарі ходили до хліва, щоб визначити, у яку пору доби корова буде мати теля: якщо вона перебувала головою на південь, то в обід; на північ – уночі; на схід – уранці; на захід – увечері¹¹³.

Лише у с. Угольцях виявлено ворожіння господаря на врожай за тим, як підходять водою покладені на комин цибулини: *“Брали цибулин, клали на комин. Да й оцьо так: в тій цибулині часом зробиться вода, то оцьо зара кажуть – оцьо треба ранній урожай сіять, а це треба пізній. Коли хазяїн ложить, то він собі каже, в якій має бути гречка, в якій шо там друге. То оцьо каже, шо оцей врожай буде лутчий, а те ше треба пізніш сіять*¹¹⁴.

Більшість дівочих гадань на Багатий вечір були такими ж, як і на Андрія. Так само пекли “балабушки” (“пампушки”) і закликали собаку, так само вносили дрова чи рахували “палі”. Водночас деякі гадання зафіксовано тільки на Щедруху. Наприклад, визначали долю за своїм відбитком у снігу: *“Це було під Новий рік, ми робили на снігу хвігури: падали – як яка фігура, раненько йдем дивиться, шо по тій фігузі, де я падала. В нас в одній дівчини собаки скрутили, шо не розкажуть. Дівчатам не зачитили, а одній дівчині – ну, скрутили собаки, звертіли – десь узялись, – і жизнь її була непотрібна: жила з чоловіком, і розходилась, і діти в неї були неважно, таке*¹¹⁵.

З дзеркалом, як і повсюдно на Волині, ворожили рідко, бо вважали це небезпечним (може нібито з'явитися “нечистий”): *“Якось і на зеркало ворожили, я то не знаю такого, я таким не займалась, бо кажуть, шо шо-небудь покажеться*¹¹⁶.

Здебільшого саме на Багатий вечір дівчата виходили надвір (у садок, на пагорб) і гукали Долю, а хто де обізветься (собаки загавкають) – туди й заміж: *“На Багатий вечор виходять надвір, гукають Долю: “Доле, Доле, гу-у-у!”... А хтось обизвеця десь далеко так... Було в нас таке, єдна дівчина (а я ше мала була) вже пощитала ломаки, вийшла вже надвір, гукає Долю: “Доле, Доле, гу-у-у!” А хлопці десь там далеко гукають до неї: “А я тут серу!..” Допиталась Доли*¹¹⁷; *“На Багатий вечор надворі дівчата гукали: “Доле,*

¹¹¹ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

¹¹² Лариса Усик (1943 р. н.), записала Марія Савка, село Посягва.

¹¹³ Ганна Кушнірук (1946 р. н.), записала Надія Демцюх, село Вільгір Гошанського району Рівненської області, 4 липня 2009 р.

¹¹⁴ Антоніна Вознюк (1930 р. н.), записала Марія Савка, село Угільці Гошанського району Рівненської області, 8 липня 2009 р.

¹¹⁵ Галина Бояр (1920 р. н., село Підліски Гошанського району Рівненської області).

¹¹⁶ Софія Вокус (1931 р. н.), записала Марія Савка, село Бугрин.

¹¹⁷ Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

Доле, гу!”. *Всі в хаті сидять, а їдна виходить надвір і гукає. А хтось далеко так відізвеця. А в нас тут був такий старий дід, то раз відказав: “Осьдого я сиджу”*¹¹⁸; *“То на дворі шось кричали: “Талах, талах кописткою, – де я буду невісткою? Доле, Доле моя, гу!”*¹¹⁹; *“Доле, Доле, ходи вечеряти!” – це виходили на горбочок. Ну, є такі хлопці, шо насміхались, то там каже: “Тут я, твоя Доля”*¹²⁰.

Практикували дівчата на Гошанщині й таку специфічну захисну дію, як заглядання у комин: *“В комин заглядали на Багатий вечор, чи видно надвір. То, кажуть, вроків не буде”*¹²¹. У комин, як згадувалося, могли кликати Мороза, також у комин дівчата гукали Долю: *“І Долю в комин дівчата гукали”*¹²²; *“А пожди, коли ж це в комин кричать: “Доле, Доле гу!..”. На Багатий вечор. Всі – і дівчата, і хлопці кричали”*¹²³.

На Багатий вечір попід хатами ходили “щадрувальники”, у тому числі перебрані “дідухи”, або “діди”, “кози” чи “перебрані”. Щедрували зазвичай і хлопці, і дівчата, але нерідко лише дівчата. “Діди” могли й щедрували, але основне – робили бешкети: *“Це діди підходили під хату і питали – чи позволите щодрувать? Ну, та й щодруєм. Ну, а як багато, то їдни щодрують, а їдни роблять там зепсунки, там крадуть”*¹²⁴. Звиклою формулою прохання дозволу на “щадрівку” було питання: “Добрий вечір, чи приймете щедрувать?”. Після ствердної відповіді щедрували:

*Добрий вечор тобі, пане господарє,
Ми твоїх дворів не минаємо,
Ми твої вугли звеселяємо,
Ми твоїх діточок пробуджаємо*¹²⁵.

*Ой сивая та й і зозуленька,
(Як варіант: “Сива-раба зозуленька”)
Щодрий вечор, Добрий вечор,
Добрим людям на здоров'я!
Усі луги та й і облітала,
А в їдному та й не бувала.*

¹¹⁸ Антоніна Карп'юк (1938 р. н., село Новоставці Гошанського району Рівненської області).

¹¹⁹ Віра Янчук (1937 р. н.), записала Марія Савка, село Зарічне Гошанського району Рівненської області, 13 липня 2009 р.

¹²⁰ Ольга Терещук (1931 р. н.), записала Марія Савка, село Бугрин.

¹²¹ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

¹²² Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

¹²³ Любов Травецька (1943 р. н.), записала Марія Савка, село Башина.

¹²⁴ Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

¹²⁵ Ольга Терещук (1931 р. н.), записала Марія Савка, село Бугрин.

*А в тім лузі тешли тешут,
Тешли тешут, церковку будуют:
В той церковці три йоконці,
В першім вконці – ясний місяць,
В другім вконці – ясне сонце,
В третім вконці – ясни зірки.
Ясен місяць – пан господар,
Ясне сонце – його жона,
Ясни зірки – його дітки.
Вечор добрий! Всії сьвата сьваткуйте, шоб за рок дочекали!¹²⁶.*

*Прилетіла ластивонька,
Щедрий вечір, Сьвятий вечір!
Сіла-впала край віконця,
Стала вона щебетати,
Господара викликати.
Прийди, прийди, господару,
Подивися на кошару:
Там овечки покотились,
А ягнятка народились¹²⁷.*

*Під новою коморою
Щодрий вечор, Сьвятий вечор!
Зийшов місяць ще й з зорою.
Там Колюньо сіно косить,
Сіно косить, коням носить:
Їжте, коні, цес сіно,
Та й поїдем на гіроньку,
На гіроньку по дівоньку¹²⁸.*

*Йув сінечках, йув новеньких
Щодрий вечор, сьвятий вечор!
Стояв коник вороненький,
На конику пан Василько,
Зробив собі три дудочки:
Як одну...¹²⁹.*

¹²⁶ Степанида Машлай (1925 р. н., село Подоляни Гошанського району Рівненської області).

¹²⁷ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

¹²⁸ Софія Дивак (1938 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

¹²⁹ Мотрона Левчишин (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

*Понад лісом плуг оре,
Щодрий вечор, Святий вечор!
За тим плугом сам Бог ходить.
Гори, синку, цюю нивку,
Да посійм яре жито:
З колосочка – жита бочка,
А з пшениці – сипаниці.
За цім словом бувай здоров¹³⁰.*

*Ой у полі плужок оре,
Щедрий вечір, добрий вечір
Добрим людям на здоровля!
За тим плужком Петро ходить...¹³¹.*

*Ішла Марія шляхом-дорогою,
Зустріла вона три жидовини.
– Ой нащо ви, жидки, Христа мучили?
– То не ми, Марійо, то нашіі предки.
Зійшла Марія на крутую гору, –
А на тій горі церковка стояла,
А у тій церковці три гроби лежало.
А в першому гробі Сус Христос лежить,
А в другому гробі Марія лежить,
А в третьому гробі васильки лежать;
А над Сусом Христом книги читають,
А над Марійою свічи палають,
А над васильками рожса процвітає,
А зі теї рожі пташки влітають.
Полетіли вони погід небесами
Да крикнули вони трома голосами:
– Ой ви, небеса, розтворітєся,
Ви, всі святій, поклонітєся¹³².*

Після щедрівки жартома добавляли:

*Я щедрую, кішку чую,
Дайте трохи покуштую.*

¹³⁰ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

¹³¹ Тамара Бояр (1949 р. н.), записала Марія Савка, село Посягва Гошанського району Рівненської області, 14 липня 2009 р.

¹³² Кожне друге коліно пісенного вірша повторюється. – Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

*А не дасте пиріжка,
Візьму хату за рожка*¹³³.

*Виносьте хутко,
Бо підемо прудко.
Бо короткі свитки,
То померзнуть литки*¹³⁴.

Про ритуальні бешкети найбільш повну розповідь зафіксовано у с. Вільгорі: *“На Багатий вечор перебиралися. Понамальовуюця і саджою, і червоними бураками, і кужухи повивертають, борода почипляють, з тіста носи пороблять, – таке робили, шо страшно. Діди. Ходили і щедрували. То і я ше ходила. То пироги одна жінка якраз пекла, то і з декою забрали, а в одного дядька – з каструльою кампот надвір винесли. Комини колись затикали, вікна затулювали, двері закручували проволокою. Тут жила моя братиха, а ми тут, а в нас був той млинок, шо млинкувать зерно, да й стояв там у клуньчині. Як встаємо рано – не мона дверей одчинить. Шо ж таке? Вони взяли – млинка підперли нам під двері, проволокою закрутили двері аж до цих дверей, і тут не може одчинити братиха, і ми тут не можем, і шо хоч роби, і зима. То шо робить, – виймаємо подвійника да й вилазим.*

А то дорогу стелили, наприклад, хлопець ходить до дівчини, то беруть або попільом, або соломою стелять всю дорогу од дівчини аж до самого хлопця. Якшо сніг мете, то стелять соломою, бо попіль замете. То це ті діди стелили.

*А я раз була з тими дідами, – а там баба з такими двома малими дівчатками. Боже – ці діти як наробили віскоту! Гвавт. Ці діти полякались... Приходить на другий день ця баба до мене і в мене коси стриже. Шоб тіх дітей накурить, шоб ляк одийшов”*¹³⁵.

Поширеним було це явище і в інших селах Гошанщини: *“В нас то такі шванки робили: ворота знімали, туалети перевертали, сані забирали в людей, виносять на Горинь”*¹³⁶; *“Перебиралися щедрувалники. Казали, кози. Якогось кожуха виверне... Комедії показували. В того вкрадуть пироги з макітрою... На Багатий вечор”*¹³⁷; *“А вже вночі мусять діжурить, бо позабирають у вас вози [висунуть на верх на хату] і туалети порозкидають. Босяки були такі. Вже йдеш до церкви вночі, вже на ставі повно возів,*

¹³³ Зоя Дмишук (1949 р. н.), записала Марія Савка, село Колесники.

¹³⁴ Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

¹³⁵ Там само.

¹³⁶ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

¹³⁷ Антоніна Карп’юк (1938 р. н.), село Новоставці Гошанського району Рівненської області.

фіртки здирають... Да йдуть чоловіки, ніхто не сварить, просто підуть собі позбирають”¹³⁸; “А на Багатий вечор передіваюця, да саджою, да виволочем сані – двері дишльом пудрем... Да ходимо щодрувать – хто пірога вінесе, хто яку копійку... Це геть і старі щодрівники ходили”¹³⁹. Схоже відбувалися бешкети й на сусідній Острожчині: “Діди ходять на Багатий вечор. Дивиця, – шо де лежить таке підходяще, то може вкрасти. Діди не щедрували. Діда ше часом з двору палкою наженеш. Такі всякі шванки робили. Їм очіне дають, аби з хати вигнати. Перибране в циганів, в діда, в якому-небудь лахманні. Прийде – дай то, то... Має торбу, то ше й всі пироги забере в торбу”¹⁴⁰.

Крім личин “діда” та “кози”, популярним було перебирання “на циганів і на воєнних”. Хлопці нерідко перебиралися у дівоче вбрання, натомість дівчата любили взяти кошика і ходити “повимальовуваними в циганок”.

На **Новий рік** (14 січня) зранку діти ходили посівати. Засівали звикло хлопчики: “Через те, шо сімена даються од мужчини, і так вже треба сіять мужчини”¹⁴¹; “Так ниву засіває перше господар, значить, повинен хлопчик сіять”¹⁴²; “Тому, шо він мужського полу, як Ісус Христос”¹⁴³. Подекуди для засівання батьки давали їм те зерно, яке лежало на столі від різдвяного Святвечора. Засівали житом, пшеницею, вівсом, горохом тощо з рукавиці (торбинки, кишені) майже завжди тільки під стіл (“бо як буде під стіл сіять, – то буде багатий стіл”). Приказували при цьому:

*Сію, вію, посіваю,
З Новим роком Вас вітаю.
Роди, Боже, жито, пшеницю,
Всяку пашницю.
Коноплі по стелю, льон по коліна,
Шоб вам, хрещеним, голова не боліла!¹⁴⁴.
(чи – “Шоб вашим хрещеникам голова не боліла”)*

¹³⁸ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

¹³⁹ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

¹⁴⁰ Олександр Форманюк (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Стадники Острозького району Рівненської області, 15 липня 2009 р.

¹⁴¹ Ольга Терещук (1931 р. н.), записала Марія Савка, село Бугрин.

¹⁴² Зоя Дмишук (1949 р. н.), записала Марія Савка, село Колесники.

¹⁴³ Сава Вознюк (1930 р. н.), записала Марія Савка, село Башина Гоцанського району Рівненської області, 10 липня 2009 р.

¹⁴⁴ Галина Сверіпа (1942 р. н.), записала Марія Савка, село Башина Гоцанського району Рівненської області, 10 липня 2009 р.

Або ж:

*Сію, сію посіваю,
З Новим роком Вас вітаю.
На нове літо роди, Боже, жито,
Жито, пшеницю, всяку пашницю*¹⁴⁵.

“Посипалників” пригощали яблуками, “зернятами”, горіхами, пиріжками чи навмисно для цього випеченими “книшиками”, книшами: “*Книшики колись пекли маленькі на Багатий вечор, і як ходили посипалники, то давали того книшика. Балабушку розкачала да згорнула, зо двадцать робили. А так книші, – то за упокойником*”¹⁴⁶; “*Книши пекли на Багатий вечор. Такі, як пампушка, змотають да складуть. Це так як булка, здобне тісто, солили. Багато книшів пекли, да й хто прийде посипать, да й давали тії книши. Як хрещеник прийшов, то дадуть і ковбаску до того книша*”¹⁴⁷.

Посипану пашню змітали й віддавали курям, “шоб кури неслися, да шоб квочки сидали, да шоб курчата висиджували”.

15 січня називають **Василів батько**, чи *Василюв батько* (сс. Дорогобуж, Рясники), водночас обрядодій до цього дня не зафіксовано: “*Василюв батько – це ше третій день сьваткують*”¹⁴⁸.

Перед Водохрещем – **Водяна вилія** (*Водохрестна вилія, Орданська велія, Водянуха, Терпун*). До Вілії у церкві відбувалося водосвяття, при цьому дехто вважав вілійну воду помічнішою від йорданської: “*Вода, шо на Водяну вілію свячена, крепша, як горданська. Її треба більше пить*”¹⁴⁹. Цілий день аж до вечері нічого не їли, звідси і назва “*Терпун*”: “*Терпун – це на Водянуху, їсти не мона цілий день*”¹⁵⁰.

Вечеря на Йорданську вілію загалом відповідна вечері перед Різдвом, хоча подекуди трапляються й відмінності. Наприклад, у с. Бугрині дехто лише на Водяну вілію готував печену рибу, тоді як на першу Вілію – ні. У цьому ж селі на Різдвяну вілію починали вечерю кутею, тоді як на Водянуху нею завершували. У с. Рясниках саме до Водяної вілії випікали книші: “*Книши – це на Водянуху. Книши – посний, просто булка, на молоці, круглий*”¹⁵¹.

До вечері брали миску з кутею і покладеними туди ложками, виходили надвір чи в клуню і кликали Мороза: “*Морозе, Морозе, ходи вечерати, ходи кутю*

¹⁴⁵ Марія Макарець (1933 р. н., село Вільгір Гощанського району Рівненської області), записала Марія Савка, село Колесники Гощанського району Рівненської області, 6 липня 2009 р.

¹⁴⁶ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

¹⁴⁷ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

¹⁴⁸ Марія Зінчук (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

¹⁴⁹ Антоніна Карп’юк (1938 р. н., село Новоставці Гощанського району Рівненської області).

¹⁵⁰ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

¹⁵¹ Там само.

їсти”¹⁵²; “На Вилію водяну діти кликали надворі: «Морозе, Морозе, ходи вечерать!»”¹⁵³; “На Водяну Вилію Мороза кликали у клуні. Як кропили в клуні”¹⁵⁴. Подекуди Мороза гукали, стукаючи м’ялом у двері: “Я пам’ятаю, но не знаю, чи перед Горданню, чи на Коляди, то батько брав хлібину під руку і м’яло да й стукав так по дверях та й каже: «Мороз, Мороз, ми кличем тебе на вечеру! Не морозь ні пшениці, ні жита, ніякої пшениці»”¹⁵⁵.

Також перед вечерею кропили свяченою водою “по хатах” і всі “вугла” у хліві, худобу (крім свиней), проставляли освяченою крейдою (рідше закопчували освяченою свічкою) хрестики на дверях, пили свячену воду, лляли її у колодязь, “шоб і там була свята вода”. Відбувалося це дійство по-різному: “На Гордань вечерають, бере кропильце чоловік, бере которого хлопця, як є, і йдуть кропить худобу. Крейду беруть у руки, пишуть хрестики. Приходять під гокно, чи мама, чи жінка: “Де льон сіять?” – “Казала Богородиця, де посіє – там уродиця”. Заходять ув хату, все покропили, покропили всі угла, нас покропили, сідаємо вечерать”¹⁵⁶; “На другу Вилію, на Водяну, йшли до хліва: батько забирає нас, дітей, і – хлібину, і кутя в мисці, ну та й там вже нас ділить: набирає ложками – да й нам у рот. В хліві, де худоба, де корова стоїть. Кожному по три ложки. То ше й поночі. То і дітям давав, і сам їв. Перехрестися да й їси. То ше перед вечерею. Ше й воду свячену з собою брав да покропить там, да по подвір’ї покропить. А хлібину котра дитина несла. Потім її назад до хати брали”¹⁵⁷; “На Вилію перед Водохрещами хату обходили. Водяна Вилія – Терпун, кажуть, бо до самої Вечери нічого не їдять, терплять. Господар ходить з семнею кругом хати, і кропить хату, і вже кличе цього Мороза. Кутю носить, і хліб носе, діти. То ше перед вечерею. А я ше пам’ятаю, казали до матері: “Мамо, де льон сіять?”. Казала Богородиця, – де посієш, там уродиться”. То под укном я матери питаю. Ну, і там пробували в клуні, ту кутю вже їли, на току. А тоді вже в хату йшли да й вечерали”¹⁵⁸; “До клуні ходили в остатню Вилію. Це вже Коляда, кажуть, виписуєця. Беруть крейду, миску куті, хлібину, рушничка, і вже хадзяїн йде в клуню, там на току розстеляє цього рушничка, ставить миску і просить Мороза вечерать: “Морозу, Морозу, прощу тебе вечерать”. І вже сідають там коло теї миски, і діти, і всі, вже їдять тую кутю. А пося, як вже поїдять, бере господар ту миску, все, і йде кружка хати, кружка хліва, пише хрестики, і в хаті... Вже, кажуть, Коляда буде виїжджать, виписуєця Коляда. І кропить хату, кропить у

¹⁵² Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

¹⁵³ Антоніна Карп’юк (1938 р. н.), село Новоставці Гошанського району Рівненської області).

¹⁵⁴ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

¹⁵⁵ Галина Гребчук (1947 р. н.), записала Марія Савка, село Угільці.

¹⁵⁶ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

¹⁵⁷ Ірина Герасимчук (1928 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Угільці.

¹⁵⁸ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

хліві худобу, все, в хаті покропить. Це Терпун – це перед цім Водохрещем Терпун, не їдять уже там жиру”¹⁵⁹; “На Водяну Вилію, вже на ту третю, як є в кого свячена вода, я з батьком ходжу, ношу пару пірогів, ношу святу воду, і з коляди вийме кількісь колоскув, і ходить у хлев’ї і надворі, хрестики пише. А в декого як свяченої води немає, то як батюшка на криниці воду посвятить, то вже тоді, на другий день ходить. Піроги назад до хати занесуть, покладуть на столі”¹⁶⁰.

Подекуди вілійними стравами насамперед частували худобу: “З кутью в хлів ходив, посипав в хліві: хлів покропили водою і кутю розсипали по всіх вуглах, де худоба стоїть. Саме перше збирається зверху... Ріжиться з хліба скориночка і збирається кутя, ложиться кожної страви потрошку на хлібину і дається худобі”¹⁶¹.

Рідко, але трапляється на Гошанщині варіант, коли клуню “оперізували” крейдою: “То на на цю Орданську велію. То господар ходить, то колись як були клуні ще, то ходить вже в клуню – там посвятить і вже худобу посвятить, опоясає тую клуню кругом, ну, хлопчики бігають з крейдою і обтягнуть її поясочком. Хрестики тою крейдою ставили”¹⁶².

Нерідко, як і на Багату кутю, господар перев’язував солом’яними перевеслами плодові дерева, “шоб лучче родило”.

19 січня – **Водохрещя** (Водохрещя, Гордань, Ордань, Йордань). Мороз у цей день був ознакою доброго врожаю. На Водохрещя відбувалось урочисте водосвяття на Горині чи у поблиській водоймі, у криниці. Біля ополонки встановлювали пофарбованого буряковим соком начервоно крижаного хреста, обіч нього – сосни, подекуди пускали голубів “для краси”, стріляли: “На Гордань хреста з льоду на Горині ставили”¹⁶³; “На Водянуху сьватить воду в церкві, а на Ордань, то вже в криниці сьватить”¹⁶⁴; “На Ордань само собою святили. Раніше на річці святили, на ставу святили, вирубували хреста, пускали голубів, і стріляли”¹⁶⁵; “Колись у нас Гордань вбирали на річці. Була чиста ріка. В нас у Вільгорі на Горині оце ставлять сосни, вбирають гарно – і вже їдуть із всіх сіл з кіньми, [а] коні в дзвонах. То тільки народу, шо лід гнеться. А тут вже, як я прийшла, то святили на річці. Запняли воду, вбирали, ставляли звідці і звідці сосни. Вбирали гарно: і рушники, і образи, ленти, і все дуже гарно вбирали і ставляли на річці. Виріжуть хреста, – то біля церкви його ставили, і марганцем обліють, – то як

¹⁵⁹ Степанида Машлай (1925 р. н., село Подоляни Гошанського району Рівненської області).

¹⁶⁰ Марія Зінчук (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

¹⁶¹ Марія Байрамова (1943 р. н.), записала Марія Савка, село Зарічне.

¹⁶² Галина Бояр (1920 р. н., село Підліски Гошанського району Рівненської області).

¹⁶³ Антоніна Карп’юк (1938 р. н., село Новоставці Гошанського району Рівненської області).

¹⁶⁴ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

¹⁶⁵ Марія Боярчук (1944 р. н., село Козлин Рівненського району Рівненської області).

*ішкравелий, ну, шо такий гарний*¹⁶⁶; *“В нас колись тільки на річці. Дві сосні такі здорові, вбирають лентами; вирубують хреста. Пускали голуби, стріляли*¹⁶⁷.

У с. Колесниках побутував звичай, згідно з яким дівчата йшли на водосвяття у червоних хустках: *“От на Водохреще, коли воду святять, всі повинні бути в червоних хустках зав’язані. Ну і ще й хусткою бере писочки [потре], щоб вечно було рум’яне лице. Дівчата мусово це...”*¹⁶⁸. Також дівчата вмивалися йорданською водою “для краси”: *“А на річці, то річка в нас не замерзала, ну, і як якої Йордані не замерзла, то дівчата старалися вмиться тею водою, вмивалися просто з річки, батюшка посвятить, – то всі вмивалися, щоб були гарними*¹⁶⁹. Для дівчат була й прикмета: *“Як хто йде з церкви додому, якщо упав [...], – то заміж вийде у тому році. І так і було в нас, справді*¹⁷⁰.

Освяченою водою знову обходили господарку: *“Як на Ордані вже посьватив, бере колосочки з коляди і крейдину в руки і сьватить хату кружка, худобу, і хрестики крейдою на дверях ставить*¹⁷¹; *“На Водяну велію святять само собою, а на Ордань само собою. Приносили [води], береш з коляди колоски паро штук, хліб береш з собою, – да й ходять окроплюють обійстя. Ше колись були клуні – зайде в клуню покропить, там паша лежить; заходить в хлів – товар, свині да овечки. Колись дід, а тепер я ходжу. На Велію, то крейдою – дверцята, одвірки; а вже на Водохреща, – то хрести на дверях*¹⁷². Проставлений на дверях у цей день специфічної форми хрест мав назву “Йордань”.

Освячену на Водохресну вілію чи безпосередньо на Йордан воду зберігали й додавали у пійло корові після отелення, використовували для окроплення на похороні, як ліки тощо. Для лікування найкращою вважали ту воду, яка при водосвятті скапувала з хреста: *“Але ти вже тої свяченої води не набереш, бо батюшка хреста купає, [а вода] скоро збігає – вона ж не посвячена вся. [І ото] батюшка читає і купає хреста, – то кожна старається набрати теї води, де хреста купає. Вона помагає*¹⁷³.

Деякий час після Йордану на ріці ще не прали: *“Прать, то послі Гордані не можна, поки не збіжить вода та, шо хреста купали*¹⁷⁴.

Після Йорданського водосвяття вже можна було засилати сватів: *“На Водохреще, то вже сватати йдуть. Після Водохреща, казали: “Хрест у воду, а хлопець на підводу”, – да й їдуть сватати*¹⁷⁵.

¹⁶⁶ Марія Макарець (1933 р. н., село Вільгір Гошанського району Рівненської області).

¹⁶⁷ Сава Вознюк (1930 р. н.), записала Марія Савка, село Башина.

¹⁶⁸ Зоя Макарець (1942 р. н.), записала Марія Савка, село Колесники.

¹⁶⁹ Марія Боярчук (1944 р. н., село Козлин Рівненського району Рівненської області).

¹⁷⁰ Там само.

¹⁷¹ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

¹⁷² Сава Вознюк (1930 р. н.), записала Марія Савка, село Башина.

¹⁷³ Марія Макарець (1933 р. н., село Вільгір Гошанського району Рівненської області).

¹⁷⁴ Ольга Терещук (1931 р. н.), записала Марія Савка, село Бугрин.

¹⁷⁵ Ольга Турчик (1938 р. н.), записала Марія Савка, село Колесники.

На третій день свят, на **Тік і Примік** (21 січня), вже як священик освятить хату, коляду виносили: *“Вже на третій день ввечері кажуть – колядка поїхала – вже коляду віношу”*¹⁷⁶. Дехто при цьому казав: *“Оставайтесь здорові, дай Бог за рік діждати”*¹⁷⁷. Нерідко до наступного року коляду зберігали на “горі” за кроквою (“бо з’їдять миші”). Традиційно ж коляду разом із зерном (а також і йорданське кропило, яке робили з коляди) віддавали худобі (корові, коням). Зерно з коляди могли вим’яти курям чи птахам. За потреби колосся з коляди використовували для спалення “рожі” тощо: *“На гору виносили, як шось погано худобі чи шо, то ті колоски дають”*¹⁷⁸; *“Як рожка в кого, то беруть пару колосочків і спалюють рожу”*¹⁷⁹. Лише у селах Вільгорі та Башиній виявлено відомості, що зерно з коляди використовували для засіву на ярину: *“І ше оно з коляди брали пару колосочків, ставили посередині города, там, де сіять, і тепер начинали сіяти. Встромив, і тоді вже буде сіять”*¹⁸⁰; *“Бере господар паро колосків оставляє, і як вже йде в поле, значить, бере коробку, ті колоски вимне, в коробку насипав, перемішає, а потім вже як посіяв, та і оставляє: колоски вим’яв, а стебло в землю”*¹⁸¹.

Дехто виносив коляду ще 20 січня, мотивуючи це тим, що виносити треба у “той самий день”: *“То як ставили в вуторок, то в вуторок і виносиця”*¹⁸²; *“Коляда коли прийшла, якого дні, такого і одходить. То так кладу в’язочку сіна, наверху коляду, пироги, хліб, сіль. Дві неділі все стояло, а тоді – худобі. Кидаєш потрошку коням, корові”*¹⁸³. Однак інші лічили два тижні від Різдва, відтак виносили саме 21 січня.

Кутю, яка на свята стояла коло коляди, звикло віддавали курам (до кожного свята свіжу). Худобі, здебільшого корові, але в жодному разі не свині, віддавали й колядний хліб: *“І кладеця хліб і пампушка коло коляди. Я все лубочок клала, а за дві неділі корові оддавала, курам. Свиням не даєця, свині нічого сваченого не давали, бо то свиня”*¹⁸⁴. Сіно, на якому стояла коляда, давали корові: *“Кажуть – ніяка нечиста сила до худоби не підступить, воно помічне”*¹⁸⁵. Сіно з-під настільника зберігали, щоб підстелити під квочку: *“За дві неділі змотуєш да й квочку садиш, разом з колосками, шоб добре сиділа”*¹⁸⁶.

¹⁷⁶ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

¹⁷⁷ Антоніна Деничук (1953 р. н.), записала Марія Савка, село Вільгір.

¹⁷⁸ Устина Гойда (1913 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

¹⁷⁹ Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

¹⁸⁰ Там само.

¹⁸¹ Сава Вознюк (1930 р. н.), записала Марія Савка, село Башина.

¹⁸² Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

¹⁸³ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

¹⁸⁴ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

¹⁸⁵ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

¹⁸⁶ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

Наприкінці свят казали:

*Ви, паляниці, оставайтесь на полиці,
А ти, узвар, – на базар,
А ти, кутя, – з покутя,
А ти, дідух, – на теплий дух*¹⁸⁷.

Специфічну назву дня 21 січня *Тік і Притік* мотивують так: *“Кажуть, перший день Коляд, щоб попав на третій день Водохрищ. Кажуть: “Тік, і притік, і починка приволік”. І дві неділі ніхто коловертка в руках не тримає, ніхто не пряде. Значить уже – прости починка, веретено приволік, як дві неділі сьват пройде”*¹⁸⁸; *“Колись, то прали, але то все виносить [на час свят]. Кажуть: “На тік притік, починка приволік”, – тепер береться все те начиння да й вносився до хати”*¹⁸⁹; *“Там після свят вже називається “Тік притік” – така приказка була, що вже пройшли всі свята, а тік притік, свята пройшли. Колись така приказка була, бо колись ставали молотити зерно: колись збирали у клуні, стодолі, збирали це зерно, ніхто його не молотив, бо не було коли ще до Коляд – до Коляд то всі в роботі були – з полів збирали все, то так, що не було коли. А вже послі свят начинали молотити: тепер ціпа в руку, – да й молотить. [...] І така була приказка: “Тік притік” – значить всьо, кончилися свята, пошов на тік молотить”*¹⁹⁰.

На **Стрітєння** (15 лютого), кажуть, “зима з весною б’ються”. Побутують також прикмети: “Як на Стрітєння півень (під порогом, з-під “капет”) води нап’ється, то на Юрія віл напасється”, “Звідки вітер на Стрітєння – звідти буде цілий рік” (аналогічна прикмета стосувалась і Багатого вечора).

У церкві на Стрітєння освячували свічки (*громниці, громнички, громовиці, громовики, громові свічки*). У церкві примічали: “якщо свічки тріщать – буде громке (громове) літо”. Також освячували воду.

Дехто на Стрітєння освячував ту саму воду, що й на Йорданську вілію, вважаючи її тоді помічнішою: *“Це на Вилію сватять (на Гордань), і ше на Стрітєння, – то часом і ту саму воду сватять. Кажуть, дуже добре: чи температура, чи шо, то вмиєся – і помагає”*¹⁹¹. Стрітєнською водою окроплювали хату, хлів, худобу (крім свиней), лили у колодязь, щоб не пересихав. Її зберігали й за потреби окроплювали померлого; дітей, яких вперше виводили на вулицю; окроплювали корову перед першим вигоном і після отелення, лили їй у пійло; давали пити хворим, зливали “вроки”, вмивалися від “вроків” чи “пристріту” тощо. Зокрема, “пристріт” лікували так: *“Лобочок (окрайчик. –*

¹⁸⁷ Валентина Макарець (село Бугрин Гоцанського району Рівненської області).

¹⁸⁸ Марія Зінчук (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

¹⁸⁹ Ольга Терещук (1931 р. н.), записала Марія Савка, село Бугрин.

¹⁹⁰ Лариса Усик (1943 р. н.), записала Марія Савка, село Посягва.

¹⁹¹ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

В. Г.) хліба брали різали, і в стаканчик води [стрітенської]. Рано, до схода сонця, йшли ту воду брали і ставили за заслонку в піч. Ну, от, колись казали, що голова болить (то зара таблетки п'ють), – то, кажуть, пристрів шось там, ну, що погани очи чи не так подивився, – то цею водою вмивалися”¹⁹².

Помічним вважали й волокно, яким обгортали стрітенську свічку (“Свічки сватим, волокно сватим, кажуть, до рожки помагає”¹⁹³), а також саму свічку (“Голову мона єю... як болить, поводить над головою, – то, кажуть, голова [болить] перестане”¹⁹⁴).

Стрітенську свічку звикло запалювали на вікні чи на столі “од грому”: “Від блискавки свічки батюшка на Стрітення святить, то запалюють”¹⁹⁵; “Од грому в хаті свічку палю стрітенську”¹⁹⁶.

На **Масницю** їли скоромне (“їли яйця і масло”, “їли не шо-небудь, а добре шоб було”), обов’язково мали бути вареники з сиром. Загалом же святкування тривали або весь тиждень, або у четвер та п’ятницю, або від четверга й аж до Сиропусної неділі включно.

У четвер на Масницю *справляли Колодку*, чи *волочили колодку*, *тягнули колодку*. Судячи зі спогадів респондентів, цей звичай нерідко побутував ще навіть у післявоєнний період. Його суть полягала в тому, що дорослі чоловіки та жінки приволювали до порога когось із господарів дерев’яну колодку, за що той повинен був їх погостити: “В четвер в нас Колодка була. До мене прийшла Галя, принесла таку колодку, шо я три дні топила”¹⁹⁷; “Колись беруть чоловіки, жінки, в кого є пеньок чи якась колодка, волочуть близько хати чи просто до хати до порога. Тепер хадзяїн закликає до хати вже, шо ж, приволокли колоду вже, да й сядайм да вже співайм. Перед Євдокією воно, перед постом. До любого перед поріг приволокли. До бідного ж не волокли, до багатого. Є такі, шо любили, а є такі, шо й не. То ми таким, як одходили, то казали, шоб на вашому дворі завелися миші й щурі, і колодку йому вже не покинем”¹⁹⁸.

В іншому варіанті дівчата чіпляли хлопцям до руки червону стрічку – “колодку”, а ті у свою чергу мали відкупитись – принести дівчатам могорич¹⁹⁹.

Нерідко могли “волочити колодку” й цілий тиждень, водночас звичай зводився вже суто до гощення (зокрема, провідували одні одних свати), а дерев’яної колодки вже ніхто нікуди не приносив: “Казали – колодку тягнули. Ходили

¹⁹² Зоя Макарець (1942 р. н.), записала Марія Савка, село Колесники.

¹⁹³ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

¹⁹⁴ Марія Боярчук (1944 р. н.), село Козлин Рівненського району Рівненської області).

¹⁹⁵ Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

¹⁹⁶ Антоніна Карп’юк (1938 р. н.), село Новоставці Гошанського району Рівненської області).

¹⁹⁷ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

¹⁹⁸ Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

¹⁹⁹ Петро Турчик (1933 р. н.), записала Ольга Дуда, село Колесники Гошанського району Рівненської області, 5 липня 2009 р.

один до другого свати, чи до братив там. На Знайдибаби ходили, в четвер на Масницю. То і мужики, і баби колодку тягнули”²⁰⁰; “Колодка – на Масницю. Як свати, – то кличуть ті до себе, ті до себе, таких рідніх кличуть. Самої колодки не було. В четвер-п’ятницю волочать колодку – п’ють”²⁰¹; “Колодка, – то як уже має піст бути, має починатися, у четвер п’ють-гуляють, волочили колодку”²⁰²; “Колодка, – то волочать колодку перед постом цілий тиждень: я покликкала сусідки чи когось ріднього... Сьо’дні в нас тягнули, а взавтра до другого пошли. Її не було, але так називалось”²⁰³; “Справляли Колодку. Збиралися жінки молоді, чоловіки, хлопці, дівчата збиралися гуртом. Рихтували дівчата вечеру, а хлопці брали по чикиущі, да й так справляли вечерали, і казали, шо Колодка. Самої колодки не було, тільки так казали”²⁰⁴; “Була Колодка, баби позносять і вже чарку вип’ють, збираюця сусіди. Самої колодки я не бачив”²⁰⁵; “Колись Колодку робили. Пили в коримі жінки, чоловіки, Колодку справляли, Запуски. Вже після Колодки – посне було”²⁰⁶.

У хаті при столі співали приурочені до “Колодки” пісні:

*Колодка, колодка, –
Горілка солодка.
Горілки нап’юся,
На колодку схилюся*²⁰⁷.

*Ой чарочко-чарочко, медовая,
З ким я тебе пить буду, молодая? (2 р.)
Десь поїхав миленький в Городочок,
Не на довге времнєчко – на часочок (2 р.)*²⁰⁸.

Незалежно від тривалості святкуванням знаковим був саме четвер Масничного тижня. Цей день на Гощанщині подекуди (сс. Рясники, Дорогобуж*) називають “Знайдибаби”. Мотивують цю назву по-різному: “Знайдибаби, – то шукали їдне другого, шоб пить”²⁰⁹; “Знайдибаби кажуть, бо як зібралось три-

²⁰⁰ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

²⁰¹ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

²⁰² Софія Дивак (1938 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

²⁰³ Марія Зінчук (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

²⁰⁴ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

²⁰⁵ Олександр Форманюк (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Стадники.

²⁰⁶ Антоніна Карп’юк (1938 р. н., село Новоставці Гощанського району Рівненської області).

²⁰⁷ Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

²⁰⁸ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

* Також с. Стадники Острозького р-ну Рівненської обл.

²⁰⁹ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

*итири баби, то це вже і Колодка*²¹⁰; *“Колись ше, моя мати розказувала, баби померзли, мороз був крепкий, а п’яни, – да й од тих пор стали казати Знайдибаби*”²¹¹.

У неділю ще “п’ють-гуляють”, чи як дехто казав, “закопували колодку”, а в понеділок добре вимивали всі горщики і горілкою “полоскали зуби” від скоромного: *“Знайдибаби, – то цю вже колодку тягнут, кажуть. То в четвер – і це вже до самого посту. В неділю, кажуть, закопаєм колодку, і це вже буде пост. Знайдибаби – це збирає родину, гостить вже. Як от господар має які свати нові, то це вже скликає. То три дні, аж до неділі: хто в четвер, хто в п’ятницю... А в неділю, кажуть, треба закопати, і пост вже. Ну, і ше в понеділок зуби пополоскати. Колодки не було, це тіки такий обичай. Але шось казали, шо треба колодку до ноги прив’язати. Знайдибаби, – то тільки четвер*”²¹²; *“На колодку, на Масницю, збиралися в четвер горілку пили. Яйця і масло цілий тиждень їли, і запуски в неділю були, а в понеділок ше зуби полоскали*”²¹³. Подекуди на завершення святкування співали таку пісню:

*Я горілку п’ю,
Я її люблю,
А хто ж її буде пити,
Як я умру. (2 р.)
Будуть люди пити,
Будуть люди випивати,
Будуть мене, п’яниченьку,
В корчмі споминати. (2 р.)
Що десь той п’яниченько,
Десь го не видати,
Чи він у корчмі,
Чи у сирій землі? (2 р.)*²¹⁴.

Сиропусну неділю називають ще Прощальною. Люди перепрошували одне одного за кривди, щоб з чистою душею піти до сповіді й причаститися перед Великим постом. Пробачення у громади просив і священник. Після Запустів обов’язково сповідались, бо якщо хтось помре без сповіді, то “священник не поховає”.

²¹⁰ Марія Зінчук (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

²¹¹ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

²¹² Степанида Машлай (1925 р. н.), село Подоляни Гошанського району Рівненської області).

²¹³ Ірина Герасимчук (1928 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Угільці.

²¹⁴ Ольга Грисюк (1927 р. н.), записала Ольга Дуда, село Іллін Гошанського району Рівненської області, 13 липня 2009 р.

За першими днями **Великого посту** визначали погоду на весну, літо й осінь: *“Як перший день Посту – оцьо весна, як другий день Посту вже – літо, третій день Посту, – то то була вже осінь. Як їх цих три дні, то такі будуть весна, буде таке літо, така буде осінь”*²¹⁵.

У Піст старались зовсім не їсти у середу і п'ятницю. Загалом же їли куліш, голубці з пшоном, солені огірки, пампушки, коржі з маком. Суто постовою стравою був ячний жур (*“джур робивсь острый: там був часник, гострі приправи; ше тісто додавали, шоб окись був”*). З житнього чи гречаного борошна робили квашу, проте, як згадують респонденти, *“жур то луччий, жур варили з оселедцями”*. Зовсім не пили спиртних напоїв, не співали, не танцювали, поводили себе скромно.

Під час Великого посту намагались ні з ким не сваритись, не брехати, не обговорювати нікого. Кожна субота була поминальною. До церкви брали пшеничне коливо з медом (трапляються давніші варіанти коліва з хліба, тепер роблять і з рису), несли також хліб (три хлібини або книші, – їх віддавали священникові), цукор (у церкві у нього встромляли свічку; у с. Томахові такий цукор зі свічкою називали *“канунці”*). Коливо пробували усі присутні, решту несли на *“могилки”*, а потім забирали додому і вгощали тих, хто не пробував його в церкві. Цукор зі свічкою залишалися в церкві. Свічку кожної наступної суботної служби чотири суботи поспіль запалювали, а коли згоряла, ставили нову.

Книші відрізнялися від хліба тим, що тісто перед випіканням розгачували і загортали набік удвоє. Відтак книші за формою були наче *“зрізані”*. Залежно від села, їх пекли на поминальні суботи першого тижня Посту й на Проводи, на Різдвяну вілію, Багатий вечір чи Водяну вілію, але обов'язковою поминальною стравою в усіх селах Гошанщини книші були безпосередньо *“за покойником”*, на третій, дев'ятий, сороковий день і на рік: *“Книші, – то це такі пампушки пекли. До церкви їх несли за померлим. Я завше два рази в рік на поминальну суботу (першого тижня Посту і на Проводи) книші (надвоє три булки) і коливо чи з булки покришить, чи з рису зварить, да й несемо до церкви, батюшка споминає. І зимою пампушки пекли, називались вони книші”*²¹⁶; *“Книшики колись пекли маленькі на Багатий вечор, і як ходили посипалники, то давали того книшика. Балабушку розгачала да згорнула, зо двадцять робили. А так книші, – то за упокойником. Три більших пекли, несли до церкви. То як помер, то кала його тре поставить в мисці. І три дні постояли, винесли покойніка на могилки, ці книші розрізували, – шоб їли. Або, якщо не почерствіли, то на дев'ять день їх до церкви несли. Або потім – дев'ять день – знов печуть три і несуть до церкви. І на сорок день, і на рік так”*²¹⁷; *“Як померла людина, то книші носили в церкву. То*

²¹⁵ Зоя Макарець (1942 р. н.), записала Марія Савка, село Колесники.

²¹⁶ Марія Зінчук (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

²¹⁷ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

такий самий хліб, тільки розплесканий і переверняний, такий довгуватий (розкачали, надвоє звернули і – в піч). Як помре, то коло мерця ставляли ці книші, і до церкви несли, три книші. Батюшка брав і дяк. То перше коло покойного ставили, а потім несли до церкви. Мука обикновенна. Дехто солив, а дехто, кажеця, шо і не солив. Зара вже ніхто не робить”²¹⁸.

Про різницю між видами колива докладно розповіли у с. Бугрині: “Коливо законно – пшеничне, так як кутя. А тепер шо – з рису... То ж воно незаконне. Не солили його, вбирали фруктами, цукерками. А паляницю кришать на коливо, коли покойнік вмере, – тільки з хліба. З цього кіста, котре печуть пирожки на обід, на похорон. Таке просте тісто, мука да дрожджи, солене. Пирожки на обід пекли обов’язково. То з кіста, – то тільки раз, як ховають”²¹⁹.

Увесь Піст (подекуди ще від Стрітення) аж до Великодня співали **веснянки**. Виконували їх здебільшого дівчата, переважно на вулиці чи на горбку за селом, дуже рідко – у хаті:

*Ой, пливе човен
Та води повен,
Гей, накиданий листом.
Ой, не хвалися, дівчинонько, (3 р.)
Червоним намистом,
Бо вода розіллється
І намисто порветься.
Ой, не хвалися, козаче, (3 р.)
Кучерявим чубом,
Бо вода розіллється
І чуб розів’ється”²²⁰.*

*Весно наша красна,
Що ти нам принесла?
Горщик сиру, горщик масла,
Щоб худоба пасла!”²²¹*

*Весно наша, весно,
Що ти нам принесла?
Дітям по яблучку,
Бабам по горбочку,*

²¹⁸ Респондент не забажав представитися, записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

²¹⁹ Антоніна Карп’юк (1938 р. н., село Новоставці Гошанського району Рівненської області).

²²⁰ Микола Півторак (1937 р. н., село Завизів Гошанського району Рівненської області), записала Ольга Дуда, село Колесники Гошанського району Рівненської області, 5 липня 2009 р.

²²¹ Ольга Грисюк (1927 р. н.), записала Ольга Дуда, село Іллін.

*Дідам по кийочку!*²²²

*Ой весно, весно,
Що ти нам принесла?
Принесла Вам літечко,
Щоб родило житечко!*²²³

*Ой, весно, весно,
Розвивайся, гаю.
Чом не женився
Ти, Колю-бугаю?*²²⁴

*Ой, уже весна,
Ой, уже красна,
Розвивайся, гаю.
Чом не йдеш замуж,
Марусю-лінтяю?*²²⁵

Поширеним у давнину було переспівування між селами: “*Колись, як
підемо на Горинь весною, і там село Угольці є, і співаєм:*

*Ой весна-красна,
Розвивайся, липо,
Чом не йдеш замуж,
Оксано-задрипо?*

*А Угольці нам одказують назад*²²⁶.

На **Обретіння** (9 березня), як вірять, “пташки повертаються з теплого краю”, “птахи повертаються додому”, а точніше, “починають повертатися додому”, “повертають голови додому”, “обертаються додому”. Побутує також приказка, що на Обретіння “повертаються діти до хліба, а птахи до гнізда”. У с. Бугрині на Обретіння “обертали вудки, жилки, щоб риба ловилась”²²⁷.

²²² Софія Лопух (1931 р. н.), записала Ольга Дуда, село Вільгір Гошанського району Рівненської області, 5 липня 2009 р.

²²³ Софія Савін (1949 р. н.), записала Ольга Дуда, село Новоставці Гошанського району Рівненської області, 7 липня 2009 р.

²²⁴ Надія Швець (1921 р. н.), записала Ольга Дуда, село Бугрин Гошанського району Рівненської області, 6 липня 2009 р.

²²⁵ Віра Янчук (1937 р. н.), записала Ольга Дуда, село Зарічне Гошанського району Рівненської області, 10 липня 2009 р.

²²⁶ Мотрона Левчишин (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

²²⁷ Мотрона Левчишин (1930 р. н.), записала Ольга Дуда, село Бугрин Гошанського району Рівненської області, 6 липня 2009 р.

Подекуди ж казали, що на Обретіння “повертаються додому бусли”. У селах Посягві, Томахові пекли спеціальне печиво – “буслові лапки”. Його клали у діжки, давали худобі, їли. Повсюдно на Гощанщині побутували пов’язані з буслами прикмети. Коли вперше бачили бусла (бузька), – стрибали на одній нозі, бігали, щоб ноги не боліли, підпирались до стовпа чи дерева, щоб не боліла спина. Вірять, що коли вперше побачиш бузька у леті, – то будеш швидко ходити, бігати, а якщо сидить – будеш хворіти, сидіти, болітимуть ноги. Спорадично, уперше побачивши бузька, хапалися за кишеню, де були гроші, “щоб гроші велися”. Однак частіше так робили, коли вперше чули зозулю.

14 березня – **Препмуч. Євдокії**. Казали: “На Явдохи – води по боки”. У цей день сіяли розсаду капусти.

На **Сорок святих** (22 березня) варили сорок вареників, переважно з капустою, рідше з маком чи іншою начинкою, – “кожному святому по одному”. Їх належало з’їсти впродовж дня. Побутує уявлення, що “На Сорок святих бусел має принести сорок ломак на гніздо”.

На **Теплого Олексія** (30 березня) бджоларі намагалися забезпечити добре роїння: “На Теплого Олексія хто має бджоли, багато роблять, копають, багато шують, щоб бджоли роїлись. Бо так то ніхто не робить, тільки хто має бджоли”²²⁸.

На **Благовіщення** (7 квітня) святити в церкві проскури. Їх добре було дати хворому, тим, хто вирушав у далеку дорогу. До цього дня не рухали землі, бо вона ще “замикана”, “спить”, “оддыхає”, ще “не паре”. Після Благовіщення насамперед висівали сіянку цибулі. Побутувала приказка: “До Благовіщення зими не лай і саней не ховай”. Згідно з народними прикметами: “Яка погода на Благовіщення, така буде і на Великдень”, “За скільки днів до Благовіщення покажуться бджоли, стільки ще буде холодно”. Бусол на Благовіщення “має знести перше яйце”. Вірили, що тим, хто родився на Благовіщення, “не везтимо у житті”.

У **Середопістя** пекли хрестики, які використовували для засівання на ярину: “Три хрестики пекли на Половенній неділі, то брали в поле на яру, тоже там шось подробив, засівав”²²⁹.

Землю починали орати, коли була “готова”. Щоб це визначити, брали у жменю і підкидали: якщо розсипалася – можна сіяти, а коли падала грудкою – ні. Першими сіяли ячмінь та овес (Побутувала приказка: “Сій овес в грязь, то будеш князь”). Доки самі не посіяли, доти заборонялося позичати насіння. Сівбою займались тільки чоловіки. Перед тим, як іти у поле, обов’язково молились. Перед засівом господар перехрещував зерно і примовляв: “Роди, Боже, жито, пшеницю на всяку долю”.

²²⁸ Антоніна Карп’юк (1938 р. н., село Новоставці Гощанського району Рівненської області).

²²⁹ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

На **Вербну неділю** у церкві святити галузки верби. Після служби вдарили ними один одного, зі словами: “Не я б’ю – верба б’є, за тиждень Великдень! Недалечко червоне яєчко!”. Удома освячені галузки верби клали на покуті за образами, чіпляли у хліві, дехто – ще й на горищі (“щоб грім хату обминав”). Побутувало повір’я: якщо посадити освячену вербову гілочку, то вона обов’язково прийметься. Свячену вербу ставили на вікно під час грози. Нею перший раз виганяли худобу на пашу (“щоб ніхто не зурочив”, “щоб відьма не чіпала”), після чого приносили назад до стайні й чіпляли над стійлом (“щоб корова вертала”).

Перед **Великоднем** – *Білий тиждень*. Білили, мастили, прибирали у хаті, хліві, на подвір’ї так, щоб усе зробити до *Чистого (Страсного) четверга*. Увечері цього дня йшли до церкви на “Страсті”. “Страсну свічку” несли додому так, аби не згасла, а вдома нею у хаті й хліві “висмалювали в дверях хрестика” (чи три хрестики): “*Хрестики свічкою ставили на Паску. В Чистий четвер, як принесеш до хати з огнем, то робиш хрестика*”²³⁰. Такий хрестик на одвірку мав захищати хату від “нечистої сили”. Якщо по дорозі свічка згасла – це віщувало лихо.

Вірили, що хто викупається у Чистий четвер до схід сонця, буде “чистим” (здоровим) увесь рік.

У Чистий четвер робили писанки та крашанки. Крашанки начервоно варили у цибулинні, сушили у печі. Основним візерунком писанок були “баранячі ріжки”: ділили яйце начетверо (“напіврожа”), або навпіл (“рожа”).

Після вечері у Чистий четвер не їли щонайменше до виносу плащаниці у Страсну п’ятницю, а дехто навіть до розговин на Великдень.

Від Страсної п’ятниці переставали дзвонити у дзвони аж до Великодня. Суттєвої роботи у цей день не робили. Намагалися голосно не говорити, не сваритись. Особливим гріхом вважалося пекти паску.

Паску розчиняли ще у четвер (якщо була велика сім’я) або вже у суботу. Місили у ночвах або в діжці, обирали найкраще борошно, додавали яйця, масло, молоко, олію, цукор, добре вимішували. Вироблену паску зверху змащували білком, посипали пшоном, прикрашали вирізаними з тіста хрестиками. Безпосередньо перед усадженням у піч її перехрещували, казали “Господи, поблагослови!”. Коли паска вже допікалась, її “загнічували”, спалюючи на припічку минулорічну вербу, щоб паска зарум’яніла. Пекли паску тільки жінки. Коли паска не вдалась, “запалась” – “чекай біди”. Подекуди з вишкребтаних із ночов залишків тіста від паски пекли ще маленьку пасочку з хрестиком – “шишку”, “балабушку”. Крім того, пекли “мазурки” (коржі чи солодкі булочки з маком).

У ніч перед Великоднем (*Велику ніч*) намагались не спати, “бо апостоли не спали”, “щоб не проспати своє щастя”, “щоб знайти яйця дикої качки”. У хаті всю ніч горіло світло. Хлопці уночі палили біля церкви чи на лузі вогнище –

²³⁰ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

одіяніє, одинаніє – “зустрічали Ісуса Христа” (За іншою версією, воно символізувало вогонь, з яким шукали Ісуса Христа).

У великодній кошик клали паску, м'ясо, сало, масло, сир, яйця, “мазурки”, сіль, крайчик хліба для худоби, крашанки, хрін, мак-”видюк”, свічку. Колись у спеціальній коробці несли святити печене порося з хроном у зубах.

Великодня служба починалася від опівночі. На цьому Богослужінні, як вірять, можна було визначити відьму. Вона старалась вхопитись за ручку, коли відкривали церкву, першою зайти у неї. Коли співають “херувимське”, відьми виходять. Коли виносять плащаницю, священник наказує усім вийти з церкви. Однак відьма намагається залишитись усередині, а коли священник виходить кликати Христа, вхопити його за руку (“котра швидше зачепить, та буде сильнішою”). У часі виносу плащаниці відьма прагне перебігти під нею, впасти перед священником, аби переступив, поцілувати церковний замок (“щоб мати силу”, “аби мати більше сил”). Коли священник окроплює паски, відьми намагаються потягнути його за ризу,

Тривала служба до години четвертої-п'ятої ранку. Після цього всі ставали навколо церкви з кошиками, а священник їх окроплював. Вірять, що “хто швидше добіжить додому зі свяченим, той буде мати щастя”. Прийшовши додому, жінка готувала сніданок, а чоловік ішов “кланятись худобі”. Казав до неї: “Христос Воскрес!” і давав крайчик паски, “балабушку” чи хліба-солі з великоднього кошика.

На столі обов'язково запалювали освячену свічку. Насамперед розговлялися яйцем з сіллю, яке ділили на стільки частин, скільки було членів сім'ї. Шкаралупу освячених яєць після трапези або давали курям (“щоб добре неслися”), або кидали на город, розсипали по кутах поля (“щоб добре земля родила”, “щоб град посіву не вибив”), закопували під деревом, палили у печі чи носили до річки (“щоб риба з'їла”); дехто замотував її у хустину і тримав біля посуду, а через рік викидав на город, щоб чужі кури не ходили по ньому. Іноді ж ці шкаралупки виносили на “могилки”. Трохи свяченини зберігали. Маслом за потреби намащували дійки корові, аби не тріскали. Сіль давали їй у пійло після отелення, обсипали хату, хлів від “нечистої сили”. Мак могли святити ще на Трійцю і Спаса, відтак він набував потужніших апотропейних властивостей. Освячену “шишку” (“балабушку”) зберігали до посіву на озиме або давали у пійло корові після отелення.

На Великдень цілий день дзвонили у дзвони. Усі три дні свят діти та підлітки “цокались” (“билися”) крашанками: христосувались “Христос Воскрес!” – “Воістину Воскрес!”, і били свою крашанку об чужу. Розбиту (“битку”) переможець забирав. Щоб назбирати більше крашанок, дехто для міцності заповнював яйця воском.

У Великодній понеділок хлопці обливали дівчат водою. Також на другий день Великодніх свят хресники носили до своїх хресних батьків і “хресної баби” (повитухи), а онуки до бабусь і дідусів “волочільне” (“волочуна”, “волочилно”):

крашанку, паску, “мазурки”, писанки, за що отримували якийсь подарунок (наприклад, хлопчик – сорочку, дівчинка – полотно).

Увесь тиждень від Великодня до Провід (*Світлий тиждень*) не городилися, щоб не “загородити дощ”: “Кажуть, що плота загородили до Провід, да й нема дощу. Треба йти того плота підирвать, да й буде дощ”²³¹; “Як довго дощу нема, то хтось до Провід городився, той тиждень. То виривали палі і викидали того плота”²³². Заборона чіпати землю особливо стосується середі Провідного тижня – *Сухой середи*. У цей день не садили нічого на городі й у полі, бо весь урожай посохне: “Не мона землі чепать, бо сухо буде”²³³; “Суха середа – чула: дощу не буде – не мона робить. [Як була посуха,] у колодезь сипали мак съвачений, городній”²³⁴.

У четвер після Великодня – *Навський Великдень*, *Великдень померлих*. У цей день подекуди ходили прибирати “могилки”. На могилах лишали паску, яйця, “мазурки”-“волочільники” – “волочільне” для померлих. Важкої роботи у четвер не робили, бо виросте “навська кістка”. Щоб її виликувати, обтирали нарід рукою покійника²³⁵; на цвинтарі шукали яку-небудь “костомаху”, терли нею нарід і клали на те саме місце²³⁶; шукали у полі “костомаху”, тричі обводили нею нарід і клали назад, по чому йшли молитись на “могилки”²³⁷; шукали на дорозі кістку, терли нею нарід, тричі молились “Отче наш” і викидали позад себе, щоб не бачити, куди впаде²³⁸.

На *Проводи* (неділя після Великодня) у церкві святили “артус”, – цей хліб вважають помічним при хворобах, дають худобі. У Провідну неділю традиційно “правиця на могилах”. Спорадично на могили несли паску, крашанки, “мазурки”; повсюдно – коливо з рису чи пшениці. За спогадами мешканців с. Колесників, колись після відправи біля могил обідали²³⁹. Тепер обмежуються споживанням колива на кладовищі, а те, що залишилось, розтрушують на могилах. Поминальну їжу роздавали й бідним дітям.

У *Переполовинну середу* (четверта від Великодня до Зелених свят) не садили квасолю, “бо насіння розділиться по половині й не проросте”. Часто з цієї ж причини не садили взагалі нічого.

²³¹ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

²³² Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

²³³ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

²³⁴ Марія Зінчук (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

²³⁵ Любов Симончук (1922 р. н.), записала Ольга Дуда, село Ясне Гошанського району Рівненської області, 8 липня 2009 р.

²³⁶ Ніна Стецун (1943 р. н.), записала Ольга Дуда, село Вільгір Гошанського району Рівненської області, 4 липня 2009 р.

²³⁷ Галина Стих (1939 р. н.), записала Ольга Дуда, село Посягва Гошанського району Рівненської області, 9 липня 2009 р.

²³⁸ Софія Савін (1949 р. н.), записала Ольга Дуда, село Новоставці.

²³⁹ Петро Турчик (1933 р. н.), записала Ольга Дуда, село Колесники.

На **Юрія** (6 травня) ходили процесією освячувати поля “від бурі”, “від грози”, “щоб родило”. Освячували й криниці, “щоб не пересихали”. На полі чи біля свого двору ставили стола з хлібом-сіллю, образом чи хрестом, – і священик насамперед освячував їх. З освяченим хлібом йшли до себе на поле. Добре пам’ятають на Гошанщині звичаї сімейної трапези на полі, качання по житах для забезпечення врожаю: “На Юрія ходили по полях освящали поля з хореньгами”²⁴⁰; “На Юрія йшли в поля з хоругвами, і там господар виходить, рушничка розстелить і хлібину положить”²⁴¹; “На Юр’я ходили по полях. Хадзяїн бере свою семню, бере їжу, бере закуску, і м’ясо, і кубаса, все, бере яке годіяло чи радно, розстеляє посеред пашні, і вже там вгощаюця. Качались по житі, по пшениці. І старий, і малий, всі”²⁴². На трапезу в полі обов’язково брали навмисно для цього зварені крашанки.

Також на Юрія уперше виганяли корову в череду, заодно перевіряючи приказку “Якщо на Стрітєннє / на Явдохи (під порогом) півень води нап’ється, то на Юрія віл напасється”. До цього худобу “припальовували” (припинали) кожен на своєму полі. Часто казали, що “до Юрія пасуть лише дурні”, або ж, що “до Юрія паша має бути в дурня” (точніше ця приказка мала б звучати: “До Юрія сіно має бути і в дурня, а на Юрія подавай і вилки поховай”).

Корову виганяли на пашу освяченою вербовою гілкою. Повернувшись додому, застромлювали цю вербинку десь у хліві, “щоб худоба вертала”; могли також переламати її корові над головою, – “щоб не слабла”²⁴³. Подекуди корові на роги чіпляли вінка з зелені й квітів. Корову перед вигоном посипали освяченою на Великдень сіллю чи маком-”видюком”, кропили йорданською водою, на роги в’язали червону шматину, “щоб вроки не чіпали”. Червону стрічку вплітали у гриву й коневі, “щоб він спокійно спав і його не чіпала комашня”²⁴⁴. Громадськими пастухами були переважно люди з бідних сімей. Коли вперше виганяли товар на пашу, пастухам давали яйця, “мазурки”, хліб, сіль, сало. На Юрія з пастухом домовлялися про оплату (переважно зерном, грошима) і терміни випасу (до Покрови чи до Михайла). Пастухові щотижня заносили також хліб і “гладишку” молока.

Про день **Миколи літнього** (22 травня) побутувала приказка: “До Миколи не стрижи овечок і не сій гречку”. У день **Симона Зилота** (23 травня) збирали зілля, “бо в цей день воно дуже помічне”. На **Вознесіння**, за відомостями деяких респондентів, пекли паску²⁴⁵.

²⁴⁰ Антоніна Карп’юк (1938 р. н., село Новоставці Гошанського району Рівненської області).

²⁴¹ Ірина Герасимчук (1928 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Угільці.

²⁴² Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

²⁴³ Ольга Грисюк (1927 р. н.), записала Ольга Дуда, село Іллін.

²⁴⁴ Віктор Стих (1942 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Посягва Гошанського району Рівненської області, 9 липня 2009 р.

²⁴⁵ Софія Лопух (1931 р. н.), записала Ольга Дуда, село Вільгір.

На **Зелені свята** традиційно замаювали кленом і липою обійстя (“і на вулиці, на городі, кругом”) й хату (“і за образи, і скрізь у хатах”), долівку встиляли лепехою. Через три дні клечання збирали й палили. Лепеху зберігали для лікування у випадку потреби: *“Лепехою цією ноги парать, як болить нога”*²⁴⁶; *“Лепеху змотували і ховали. Парили і малих дітей купали, то не буде нічого злого”*²⁴⁷.

Із Зеленими святами пов’язують на Гошанщині уявлення про русалок. Це або померлі неохрещеними діти, або дівчата-потопельниці. З’являються вони зазвичай у Русальний тиждень: *“Русалки ніхто не бачив, але казали, що переходили декого. Боялися того Русального тижня ввечір йти. Лякали дітей, казали, що русалка залоскоче. Послі Трійці той тиждень. Такі повбирані в лентях. То з цих, що вмирають дівчата, вони стаюця. Казали, що й хлопці були, але більше дівчата. Молодими вмирали. Ше казали, хто нехрещений, – то буде русалка. Мусово скоро хрестили дітей, бо як вмре, то буде русалка”*²⁴⁸.

Водночас нерідко русалок пов’язують також зі святами Івана Купайла, Іллі, а також жнивною порою загалом: *“Русалки – чула, що колись ходили. То на Івана Купала, щоб не купалися, бо русалки втоплять”*²⁴⁹; *“Не йди купатися після Іллі, бо русалка зловить тебе, втопить. Геть з косима вилезе з води. Був Русальний тиждень, то так само лякали: йди, йди до води, то русалка зловить тебе”*²⁵⁰; *“Русалки – тоже як якісь такі духи, дівчата такі, ходили десь там вночі, після Петра, в жнива, десь так до кінця серпня. То погане. Вони завлекають дівчат. Десь завлекуть їх вночі, що ті заблудять, ходять”*²⁵¹.

У **Петрівський піст** у багатьох господарствах завершувалися запаси хліба, звідки приказка: *“Прийшла Петрівка ” на хліб катівка”*.

Багатою була купальська обрядовість Гошанщини. На **Івана Купала** (7 липня) дівчата вбирали вишнями, квітами тощо купальське деревце (*купалу, купалну*) і йшли урочисто пускати його на Горинь. Хлопці намагалися при цьому трутити у ріку й самих виконавиць обряду: *“На купалну – вишенька, огірочка, яблущко повісим. І приносим, кїдаєм в воду, а хлопці нас як захватять – і всіх у Горинь з тею купальною, а Горинь то глибока...”*²⁵². Хлопці по дорозі намагалися відібрати й роздерти *купалу*, відтак дівчата для початку робили фальшиві деревця, вбираючи їх будяками й кропивою: *“Купалу несе, – то нарве кропиви да будяку, щоб хлопців поколотити. Хлопці одбирають. На воду –*

²⁴⁶ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

²⁴⁷ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

²⁴⁸ Там само.

²⁴⁹ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

²⁵⁰ Устина Гойда (1913 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

²⁵¹ Володимир Хочай (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

²⁵² Галина Баб’юк (1942 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

да ростельбушили, да пустили. То те лучче десь сховаєш, щоб пустить на воду, а ту з кропивою – хай тельбушать. І то кожна мала свою купалу, і чия скорше попливе – та раньче замуж вийде”²⁵³. Після потоплення купали цілу ніч палили вогні.

Одну з найдокладніших розповідей про святкування Купайла записано у с. Колесниках: “На Йівана Купайла зранку дівчата збиралися гуртом, ішли на поле рвать квітки, бо будуть вбирать Купалу. Хлопці рубають дерево, найбільш вербу, бо шо ше в селі вербу таку велику зрубають. А дівчата вже нароблять цих квіточок та всього, нарвуть і кропиви парущої... Ну, пулину... колись стари люди казали, мусово шоб був пулин, і той день шоб дівчина носила, цілий день пулин, бу каже, нечиста сила шоб ни пудступила, пулину боїця. І полин рвали, і кропиву, бо ж хлопці ламають, рвуть, да руки попарать. І полин смердючий. І збираюця, йдуть до Горині, несуть те Купало, співають, танцюють кругом його дівчата. І йдуть вже до Горині, а коля Горині вже ломлять його, те Купало. Колись-то, стари люди казали, – вогонь клали, перескакували, а тепер у нас нема того. І всі, все село, старий, молодий, всі – ідуть за тим Купайлом і співають тих купайлих пісень. То все село збираєця до Горині, і там вже дівчата і віночки кидають, і квітки кидають, і те Купало поломлять то вкинуть у Горинь. І сами покупаюця в тій Горині. Довго сидять там коля Горині да співають. І молодиці співають, їм помагають. А тепер нема вже того”²⁵⁴.

Купальські пісні також називаються купали:

*Ох бігла сучка ровом, ровом,
За єю хлопці бігом, бігом.
Вони думали, що то мати,
Догнали сучку, давай ссати*²⁵⁵.

*На Івана Купала
Ходила відьма гарно вбрана...*²⁵⁶

*А на Івана, на Купала,
Ходить Марія гарно вбрана...
На неї люди зглядаюця...*²⁵⁷

²⁵³ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

²⁵⁴ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

²⁵⁵ Степанида Машлай (1925 р. н., село Подоляни Гошанського району Рівненської області).

²⁵⁶ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

²⁵⁷ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

²⁵⁸ Степанида Машлай (1925 р. н., село Подоляни Гошанського району Рівненської області).

*Ой на Йівана Купалного
Ходила відьма навалного.
На єї хлопці здивляюца...*²⁵⁸

*Ой на Йівана Купалного
Ходила відьма навалного
В рабій сподниці з дойницею.
Раба сподниця – до комори,
Нова дойниця – до корови.
Раба сподниця подереця,
Нова дойниця розіб'єця*²⁵⁹.

*Ой на Йівана Купалного
Ходила відьма набалного
З новою дойницею,
Задрипаною сподницею*²⁶⁰.

*На Йівана Купалного
Ходила відьма навального
З довгою спідницею,
З новою дійницею*²⁶¹.

*На дроті трифель посоваєця,
Батько дочкою вихваляєця.
– Ой ти, Іванко, ой ти, ой ти,
Прийди до меї дочки в свати.
Прийди до мене ізвечера,
Буде печеня напечена.
Прийди до мене вночі, вночі,
Будуть готові калачі*²⁶².

*– Ой ти, Марусю, ой ти, ой ти,
Коли до тебе в свати прийти?
– Прийдіть до мене вночі, вночі,
Будуть калачі в печі, в печі.
Прийдіть до мене ізвечора,
Буде печеня напечена*²⁶³.

²⁵⁹ Галина Баб'юк (1942 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

²⁶⁰ Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

²⁶¹ Софія Дивак (1938 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

²⁶² Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

²⁶³ Галина Баб'юк (1942 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

Опівночі на Купайла у лісі нібито цвіте папороть. Якби хто взяв ту квітку, “то щастя, доля буде”²⁶⁴, “розрізають руку та зашивають, то все будеш знать”²⁶⁵. Дівчатам квітка папороті допомагала у заміжжі: “Ходили дівчата, щоб ту квітку взяти, щоб замуж вийти”²⁶⁶. Потрібна була квітка папороті й відьмам. Одну з найколеритніших розповідей на цю тематику записано у с. Вільгорі: “На Йівана Купалного в дванадцять годин ночі йдуть до ліса да й слухають, як папороть цвіте. А тоді в дванадцять ночі відьми приходять до ліса, хто знайця з ц і м о в о п а р ш и в и м. Йдуть до ліса, рвуть цю папороть да послі роблять. Коровам, і людині можуть зробити. Мій син ходив, ше був молодший. Пішли до ліса, то як стало шось тріцять у лісі, як стало ляцять, то вони – хто куди повтікали. То, кажу, біли не йди, там чорти само ходять в цю пору. Дівчата як йдуть з хлопцями, то рвуть цю квітку, ложать під голову, ну да й вже шось там сницця їм. А хлопці так йдуть, з дівчатами. А послі, вийдуть з ліса, сядають собі там розстеляють, мають якусь пляшку, пива, да вже таменька вечерають”²⁶⁷.

З Купайлом пов’язані й інші численні розповіді про відьом, зокрема така: “Іден чоловік повів коні вранці на росу. Як дивиця – аж з свого села жінка іде (а вона його не бачить). І вона йде, ця ведьма, і каже: “Мені дві часті, тобі – третя. Мені дві часті, тобі – третя”. Зняла віровку з корови, з свеї, да й... А той чоловік такий інтересний – зняв обротъ з коня да й ходить: “Тобі нічого – мені все. Тобі нічого – мені все”, – за нею слідом. Повірите, шо прийшов додому (це моя мачуха розказувала, то, каже, істинно правда, бо ж не те шо брехня), приходить, наложує на корову цю обротъ, “Йди-но, жінко, дій корову”... Як вона пішла – доїть-доїть, доїть-доїть... “Ти шо, де це стільки молока взяла ось?”. А він каже: “Дій, дій...”. Аж іде вона до його: “Шо ти, каже, зробив?”. – “Ах ти, – каже, – така господиня? Я господар – бач, скільки молока?”. То це було так”²⁶⁸.

Жінки у день Купайла вбирались у біле і качались по цибулі, щоб прим’яти (“положити”) її, аби не гнила²⁶⁹.

Про день **Петра** (12 липня) побутують приказки: “По Петрі, то й по теплі”, “Поки Петра, то доти й тепла”. Зрідка ще згадують, що “петрівки колись співали старі ше люди”, однак самих петрівчаних пісень вже не пам’ятають. В основному, про Петрів день в обрядовому контексті згадують у зв’язку зі жнивими.

Зажинали на Гощанщині традиційно ще перед Петром, у т. зв. “легкі дні” – середу чи п’ятницю, водночас трапляються й відомості про зажинки безпосередньо на Петра. Прийшовши на поле, пильнували, чи нема де уже

²⁶⁴ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

²⁶⁵ Антоніна Карп’юк (1938 р. н.), село Новоставці Гощанського району Рівненської області).

²⁶⁶ Володимир Хочай (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

²⁶⁷ Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

²⁶⁸ Мотрона Левчишин (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

²⁶⁹ Антоніна Карп’юк (1938 р. н.), село Новоставці Гощанського району Рівненської області).

вижатого пасма: *“Як йшли жати, то казали – в їдьма пережала стежку, як тако нажате...”*²⁷⁰.

У давнину побутував звичай колядувати на першому снопі: *“А вже на Петра, то вже зажинали колись. Нажнуть снопа, сяде ціла семня і колядують. Просто на полі. Хадзяїн заводить, і вже всі за ним колядують. І “Добрий вечір тобі”, і “Нова рада стала”, “На небі зірка”, – всякі. А сьо Коляди вже пройшли, на Водохреща ше заколядували, і всьо, вже не колядують. А найчастіше то в Пилиповку розучують”*²⁷¹; *“Казали стари люди: першого снопа нажнеш, – то сядай да й колядуй”*²⁷²; *“Чула, шо так розказували, шо якись дядько був, шо нажав снопа, і сів на того снопа і колядує”*²⁷³.

Недожавши за день, на стерні на ніч лишали навхрест два пучки збіжжя.

Заборона на жниво стосувалася т. зв. “громових свят”: **Прор. Іллі** (2 серпня) та **Вмуч. Пантелеймона** – “Паликопа” (9 серпня): *“На Гіллю жать не мона. Шо Гілля нажне, то Паликопа спалить”*²⁷⁴. (Після Іллі наставала вже пора оранки, відтак побутувала приказка “Послі Іллі берися до ріллі”. Також після Іллі вже не купалися, “бо верба виросте ззаду” (точніше – “в с...аці”). Казали й так: “Ілля у воду насцяв – купатися не можна”).

З останніх зажинів робили букет – “вінок”, щоб освятити на **Спаса** (19 серпня) чи на **Пречисту** (28 серпня). Якщо жали у господаря, цього вінка несли урочисто, з піснями:

*Ой обжинки, господарю, й обжинки,
Хотять наші серпики горілки,
Не так наші серпики, як женці,
Шо в їзали пшениченьку на нивці.
Ой маяла пшениченька, маяла,
Поки вона на нивоньці стояла,
А тепера вже не буде маяти,
Буде вона в стодолоньці лежати.
Ой котився віночок по полю
Да просився женьчиків з собою:
Возьміть мене, женьчики, з собою,
Занесіте господарю в стодолу,
Бо я йувже у полі набувся,
Йа буйного в їтрику начувся, (2 р.)
А дрібно дощичку напився”*²⁷⁵.

²⁷⁰ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

²⁷¹ Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

²⁷² Ірина Герасимчук (1928 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Угільці.

²⁷³ Софія Вокус (1931 р. н.), записала Марія Савка, село Бугрин.

²⁷⁴ Антоніна Карп’юк (1938 р. н.), село Новоставці Гошанського району Рівненської області).

²⁷⁵ Степанида Машлай (1925 р. н., село Подоляни Гошанського району Рівненської області).

*Ой обжинки, господару, обжинки,
Похотіли серпики горилки.
Не так тії серпики, як женці,
Що диждали пшениченьку на нивці.
В нашого господаря сивий кінь,
Проїжджає він по полю, як сокіл...²⁷⁶*

Господарі пригощали женців. Обов'язковою стравою на обжинки були вареники: *“На обжинки – вареники варим, з чим було. Як навіть в той день не вспіли, – то на другий день варим”²⁷⁷*.

Наприкінці жнив дехто лишав на полі хрест зі збіжжя: *“Бороди не оставляли в полі, оставляли хрест, лежав там, поки не зогниє”²⁷⁸*. Іноді у полі лишалися лише перев'язані у формі “хатки” довгі стебла, колосся з яких віджинали на вінок: *“А в полі оставляли то, що зжинали, воно ж довге”²⁷⁹*; *“А в полі оставалася солома од цього вінка. Винок одріжжуть, а те – перев'язували і оставляли”²⁸⁰*; *“Як кончили жать – на полі, тут, де жали, поставили три снопи, колоски доверху, витягнули із снопу колоску, з'язали венка, – то носимо його на Спаса сьватить. З пшениці вибирали і з жита; з ячменю, з говса – ніхто нічого. То зрізали того венка, а теє так розчепірають і так на полі його кидають”²⁸¹*. Водночас побутувала на Гошанщині традиція лишати незжатою й жменю збіжжя з колоссям – “квітку”: *“Колись, як жне, то всього поля не зжинали, а оставляли трошки, жменю колосків. Казали, для бідного, щоб зжав. Таке було заведяне. Нічого туди не клали”²⁸²*; *“Колись і в полі трошки оставлять, як кончали жати. Казали, тра' покінуги, щоб родило. Просто трошки оставляли, чуть-чуть. “Квітка”, казали”²⁸³*.

Зерно з обжинкового віночка додавали до засіву на озиме, нерідко вінка при засіві застромлювали на полі: *“Як ішли сіять, то беруть булку хліба і віночка того, що на Спаса святить, і вже там віночка того вімінає в коробку”²⁸⁴*; *“Остатній сніп – і робить віночок, щоб посвятить у церкві, і ставиш, як сієш на зиму. Оббиваєш його, посієш да й оставиш в полі на зиму”²⁸⁵*; *“Буде сіять, то віночка потре і порозкидає скрізь, то буде врожай”²⁸⁶*;

²⁷⁶ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

²⁷⁷ Там само.

²⁷⁸ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

²⁷⁹ Устина Гойда (1913 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

²⁸⁰ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

²⁸¹ Марія Зінчук (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

²⁸² Володимир Хочай (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір Гошанського району Рівненської області, 5 липня 2009 р.

²⁸³ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

²⁸⁴ Степанида Машлай (1925 р. н.), село Подоляни Гошанського району Рівненської області).

²⁸⁵ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

²⁸⁶ Устина Гойда (1913 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

“Вінок сьватили на Спаса, і як сіяли – обминали, сіяли, скородили і ставили скраю в роллю”²⁸⁷; “Вінка з обжинків святили на Пречисту, – то на засів на озимину. Затикнеш там на тій ниві, де сієш, де й горобці, птахи розстріляють. Одийдеш тако трохи од дороги да й затикнеш посередині. “Отче наш” [при цьому молилися] да й казали, шо роди, Боже”²⁸⁸; “В нас вінки святять на Пречисту, то того вінка обомнуть да сіяли батьки. Поставлять серед поля віночка того”²⁸⁹; “На засів брали само собою віночка. Пашиню брали, і робили такого невеличкого віночка, і його святили в церкві, на Спаса, а найбільш на Пречисту. І як посіяли – і ставлять у землю такого віночка, і так він стоїть. То його такого коротенького робили, і корінці – у землю, а колосочки зверху. То пучечок такий, той віночок. Більшість скраю ставили, над дорогою. Перед тим – за гобразами був”²⁹⁰. Вінок мав оберігати поле від негоди і “злого ока”.

У с. Дорогобужі на озиме йшли засівати з “вінком” і з випеченою на Великдень хлібінкою – “шишкою”: “Ше шишку таку печуть на Паску, разом з паскою, да як сіють, то беруть цього вінка і цюю шишку да й сіють. То така прямо хлібина, в кострульці маленькій пекли, засушиця да й лежить до осені. Їли її на полі”²⁹¹. У селах Бугрині, Вільгорі, Колесниках також брали на поле великодню “балабушку” (пасочку з хрестиком), після завершення посіву її їли у полі або приносили додому дітям.

Крім “вінка”, на Спаса освячували також мак, чи городній, чи т. зв. “видюк”. Той самий мак могли ще попередньо освячували на Великдень і на Трійцю. Повсюдно його використовували як потужний апотропей: “А венка сьватять, і мак ше туди затикають”²⁹²; “Святять мак городній на Спаса, то розсипають і в хліві, і в хаті кругом, щоб не чіпалась нужда”²⁹³; “А ще – довго нема дощу – брать мак-видюк три рази свячений (на Паску, на Трійцю і на Спаса) і в дванадцять криниць сипнуть. Хто-нибудь. Той мак-видюк на все добрий. От корова отелиця, то обсипає, якщо первістка корова отелиця. Кажуть: «Тоді молоко забереши, як цюю мак збереши»”²⁹⁴.

Від Спаса ставало відчутно холодніше, відтак побутувала приказка “Прийде Спас, то треба брати рукавиці на запас”, чи “На Спас бери рукавиці про запас”.

До **Покрови** (14 жовтня), як зазначалось, нерідко випасали худобу чередою. Казали: “Як прийшла Покрова, то з’їла полудень корова” (обіду вже немає). Також до цього дня були прикмети: якщо вітер віяв з півдня, це віщувало теплу

²⁸⁷ Наталія Устик (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

²⁸⁸ Ірина Герасимчук (1928 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Угільці.

²⁸⁹ Марія Левчишин (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Бугрин.

²⁹⁰ Ніна Хабун (1931 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Колесники.

²⁹¹ Устина Садовська (1934 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Дорогобуж.

²⁹² Марія Зінчук (1930 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Рясники.

²⁹³ Надія Величко (1940 р. н.), записав Володимир Галайчук, село Вільгір.

²⁹⁴ Антоніна Карп’юк (1938 р. н., село Новоставці Гошанського району Рівненської області).

зиму, а якщо з півночі – холодно; “якщо зорей багато на Покрову – значить, буде ясна Коляда”, “як буде погода, то буде ціла зима така тиха і славно, а якщо буде дощ, таке, – то буде така зима гнила”. Відома на Гошанщині й приказка “Покрова вкриє землю як не листом, то снігом”, – тобто від цього часу може вже початися зима.

Останнім осіннім святом, вочевидь, потрібно вважати **Собор архістратига Михайла** (21 листопада), коли “Михайло приїжджає на білому коні”. Зокрема, про випас худоби з громадським пастухом домовлялися здебільшого саме до цього дня.

Як бачимо, календарно-побутова обрядовість Гошанщини донині ще заховує чимало реліктів старожитностей, хоч більшість із них збереглися лише у пам’яті респондентів старшого віку. Своєрідний локальний колорит тут мають гадання на Андрія та Багатий вечір, місцеві обрядодії з калитою, колядою, кутею, купальським деревцем, обжинковим вінком тощо, добре відомі й на інших волинських теренах. Раритетними на сьогодні є відомості про ритуальну годівлю домовика на Святвечір, яку спорадично практикували на Волині й Поліссі, про звичай Колодки, Навського Великодня, про колядування на першому снопі та ін. Уже доволі складно виявити на Гошанщині зразки календарно-обрядової поезії. Багато з них трапляються у суттєво редукованому вигляді, як-от рідкісна колядка молодій парі “Красна панна”, значно повніший варіант якої записував свого часу В. Кравченко. Водночас, загалом обсяг і якість зафіксованих на початку ХХІ ст. на Гошанщині матеріалів переконує у перспективності подальших етнографічно-фольклористичних пошуків на теренах Волині.

TRADITIONAL CALENDAR-DOMESTIC RITUALITY OF HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC VOLHYNIA (on Field Materials from Hoshcha District of Rivne Region)

Volodymyr HALAICHUK

The Ivan Franko National University of Lviv
the Chair of Ethnology,
1, Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine

Traditional calendar and household rituality is one of the most significant ethnology and folklore topics. Researchers of Ukrainian folk calendar paid a lot of attention to the investigation of territories of historical and ethnographic Volhynia. At the same time, some of the areas of this historical and ethnographic region remains relatively little represented on the pages of specialized publications.

The publication is based on field materials from the calendar-household rites that were collected directly by the author in the villages of the Hoshchanskyi district of the Rivne region (Bashyna, Bugryn, Vilhir, Dorohobuzh, Zarichna, Illin, Kolesnyky, Novostavtsi, Posiahva, Riasnyky, Serhiivka, Uhlitsi, Yasne), as well as on some students’ materials, not yet published, that are stored in the Archive of the Ivan Franko National University of Lviv. The purpose of the publication is to provide a

comprehensive description of the holidays of the annual circle on the Hoshcha district, and to determine the local features and relic forms of the habits and rituals inherent to them.

So, in the structure of the national calendar of the Volhynians of the Hoshcha district, such holidays as Presentation of the Blessed Virgin Mary (December 4), St. Catherine's Day (December 7), St. Andrew's Day (December 13), St. Barbara's Day (December 17), St. Savva's Day (December 18), St. Nicholas' Day (December 19), Christmas Eve (*Vilya, Vilya Kolyadna, Rizdviana Vilya* or *Svyatvechor*, January 6), Christmas (January 7), Rich Evening (*Shchodrukha, Malanka*, January 13), New Year's Eve (January 14), Vasil's father (January 15), Water Vilya (*Vodohresna Vilya, Ordanska Vilya, Vodyanukha, Terpun*, January 18), Epiphany (*Vodohreshcha, Hordan, Ordan, Jordan*, January 19), *Tick and Prytick* (January 21), Presentation (February 15), *Masnytsia*, Lent, Destiny (March 9), Evdokia's Day (March 14), Forty Saints (March 22), Warm Alexis (March 30), Annunciation (April 7), *Seredopistia*, Palm Sunday, week before Easter – White Week, Easter, Dry Wednesday (Wednesday of the Leading Week), Easter of the Dead (*Navskyi Velykden* – Thursday after Easter), Providence (Sunday after Easter), Peripheral Wednesday (fourth from Easter to Green Holidays), St. George's Day (May 6), Summer's Nicholas' Day (May 22), Simeon Zilot's Day (May 23), Ascension, Green Holidays, St. Peter's Fast, *Ivan Kupala* (July 7), Peter's and Paul's Day (July 12), Iliia (August 2), Panteleimon (*Palykopa*, August 9), Intercession of the Theotokos (October 14), Michael's Day (November 21).

Today's calendar and household rituality of Hoshcha district has many remains of antiquities, although most of them are preserved only in the memory of older respondents. Today there is a rarity about the ritual feeding of the hobgoblin on the Feast, which was sporadically practised in Volhynia and Polissia, about the customs of Kolodka, the Easter of the Dead, about carving on the first sheaf. It is already quite difficult to reveal examples of calendar ritual poetry in Hoshcha district. Many of them occur in a substantially reduced form, such as a rare carol of the young couple "Krasna panna", a much more complete version of which was recorded by the ethnographer Vasyl Kravchenko in the first third of the twentieth century.

Key words: traditional calendar-household ritual, Volhynia, Hoshcha district of Rivne region, customs, ceremonies.

REFERENCES

- Antonina Denychuk (1953), zapysala Mariia Savka, selo Vilhir Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 4 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Antonina Karpiuk (1938, selo Novostavtsi Rivnenskoho raionu Rivnenskoï oblasti), zapysav Volodymyr Halaichuk, selo Buhryn Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 8 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Antonina Vozniuk (1930), zapysala Mariia Savka, selo Uhiltsi Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 8 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Bahlai, Mariia. "Obriadove derevtse – neodminnyi atrybut kupalskoho sviatkuvannia u volynian (za materialamy etnografichnoi ekspedytsii u Hoshchanskomu raioni Rivnenskoï oblasti. 2009 r.)." U *Mova i kultura*. Red. Liena Lievantsevich. Minsk: RIVSh, 2014. (in Ukrainian).
- Bahlai, Mariia. "Rytualne oblyvannia molodi yak lokalnyi element kupalskoi tradytsii na Pivdenno-Skhidnii Volyni (za materialamy etnografichnoi ekspedytsii u Hoshchanskomu raioni Rivnenskoï oblasti. 2009 r.)." *Forum filozoficzne. Pismo studentów międzywydziałowego instytutu Uniwersytetu Rzeszowskiego* 5 (2010): 209–211. (in Ukrainian).

- Bahlai, Mariia. "Zazhynkovi zvychai ta obriady volynian Hoshchanshchyny," *Naukovi zapysky Rivnenskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu* 12, ch. 2 (2014): 5–8. (in Ukrainian).
- Halyna Babiuk (1942), zapysav Volodymyr Halaichuk, selo Buhryn Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 8 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Halyna Boiar (1920, selo Pidlisky Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti), zapysala Mariia Savka, selo Posiahva Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 14 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Halyna Hrebchuk (1947), zapysala Mariia Savka, selo Uhiltsi Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 8 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Halyna Stykh (1939), zapysala Olha Duda, selo Posiahva Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 9 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Halyna Sveripa (1942), zapysala Mariia Savka, selo Bashyna Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 10 lypnia 2009 r.
- Hanna Koberniuk (1949, selo Serhiiivka Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti), zapysala Mariia Savka, selo Novostavtsi Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 5 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Hanna Kushniruk (1946), zapysala Nadiia Demtsiukh, selo Vilhir Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 4 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Iryna Herasymchuk (1928), zapysav Volodymyr Halaichuk, selo Uhiltsi Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 10 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Ivan Kapitanchuk (1933), zapysala Mariia Savka, selo Novostavtsi Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 5 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Ivan Sveripa (1934), zapysala Mariia Savka, selo Bashyna Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 9 lypnia 2009 r.
- Klavdiia Kapitanchuk (1933), zapysala Mariia Savka, selo Novostavtsi Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 5 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Koliadky ta shchedrivky: zymova obriadova poeziia trudovoho roku.* Red. Oleksii Dei. Kyiv: Naukova dumka, 1965. (in Ukrainian).
- Konopka, Volodymyr. "Volynskiy "Narodnyi kalendar" (Na materialakh iz ss. Vilhir ta Kolesnyky Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti)," *Narodoznavchi zoshyty* 2 (2014): 392–402. (in Ukrainian).
- Kryvenko, Anastasiia. "Rusalka yak kalendarnyi obraz volynskoi demonolohii (Na osnovi polovykh materialiv z pivdennykh raioniv Rivnenshchyny)." *Naukovi zapysky Rivnenskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu* 12, ch. 2 (2014): 44–47. (in Ukrainian).
- Kurochkin, Oleksandr. *Ukrainski novorichni obriady "Koza" i "Malanka" (z istorii narodnykh masok)*. Opishne: Ukrainske narodoznavstvo, 1995. (in Ukrainian).
- Larysa Martyniv (1959), zapysala Mariia Savka, selo Uhiltsi Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 8 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Larysa Usyk (1943), zapysala Mariia Savka, selo Posiahva Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 14 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Liubov Symonchuk (1922), zapysala Olha Duda, selo Yasne Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 8 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Liubov Travetska (1943), zapysala Mariia Savka, selo Bashyna Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 10 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).

- Mariia Bairamova (1943), zapysala Mariia Savka, selo Zarichne Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 13 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Mariia Boiarchuk (1944, selo Kozlyn Rivnenskoï oblasti), zapysala Mariia Savka, selo Serhiivka Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 14 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Mariia Kiryk (1934), zapysala Mariia Savka, selo Uhlitsi Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 8 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Mariia Levchyshyn (1934), zapysav Volodymyr Halaichuk, selo Buhryn Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 8 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Mariia Makarets (1933, selo Vilhir Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti), zapysala Mariia Savka, selo Kolesnyky Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 6 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Mariia Trusik (1935, selo Braniv Koretskoï oblasti), zapysala Mariia Savka, selo Uhlitsi Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 8 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Mariia Zinchuk (1930), zapysav Volodymyr Halaichuk, selo Riasnyky Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 14 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Motrona Levchyshyn (1930), zapysala Olha Duda, selo Buhryn Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 6 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Motrona Levchyshyn (1930), zapysav Volodymyr Halaichuk, selo Buhryn Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 8 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Mykola Pivtorak (1937, selo Zavyziv Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti), zapysala Olha Duda, selo Kolesnyky Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 5 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Nadiia Shvets (1921), zapysala Olha Duda, selo Buhryn Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 6 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Nadiia Velychko (1940), zapysav Volodymyr Halaichuk, selo Vilhir Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 6 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Nataliia Ustyk (1930), zapysav Volodymyr Halaichuk, selo Riasnyky Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 14 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Nina Khabun (1931), zapysav Volodymyr Halaichuk, selo Kolesnyky Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 7 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Nina Stetsun (1943), zapysala Olha Duda, selo Vilhir Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 4 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Oleksandr Formaniuk (1931), zapysav Volodymyr Halaichuk, selo Stadnyky Ostrozkoho raionu Rivnenskoï oblasti. 15 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Olha Hrysiuk (1927), zapysala Olha Duda, selo Illin Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 13 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Olha Ohorodnyk (1935), zapysala Mariia Savka, selo Yasne Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 5 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Olha Tereshchuk (1931), zapysala Mariia Savka, selo Buhryn Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 13 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Olha Turchyk (1938), zapysala Mariia Savka, selo Kolesnyky Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 6 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Parkhomenko, Tetiana. *Kalendarni zvychai ta obriady Rivnenshchyny: materialy polovyykh doslidzhen*. Rivne: Vydavets Oleh Zen, 2008. (in Ukrainian).

- Petro Turchuk (1933), zapysala Olha Duda, село Kolesnyky Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 5 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Pukivskiy, Yurii. *Vesniana kalendarsno-pobutova obriadovist ukraintsiv istoryko-etnografichnoi Volyni*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2015. (in Ukrainian).
- Respondent ne zabazhav predstavytysia, zapysav Volodymyr Halaichuk, село Vilhir Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 5 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Sava Vozniuk (1930), zapysala Mariia Savka, село Bashyna Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 10 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Sofiiia Dyvak (1938), zapysav Volodymyr Halaichuk, село Vilhir Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 6 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Sofiiia Lopukh (1931), zapysala Olha Duda, село Vilhir Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 5 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Sofiiia Savin (1949), zapysala Olha Duda, село Novostavtsi Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 7 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Sofiiia Vokus (1931), zapysala Mariia Savka, село Buhryn Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 13 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Stepanyda Mashlai (1925, село Podoliany Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti), zapysav Volodymyr Halaichuk, село Dorohobuzh Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 13 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Tamara Boiar (1949), zapysala Mariia Savka, село Posiahva Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 14 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Tamara Denysiuk (1953), zapysala Mariia Savka, село Vilhir Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 4 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Ukrainski narodni pisni v zapysakh Zoriana Dolenhy-Khodakovskoho (Z Halychyny, Volyni, Podillia, Prydniprianshchyny i Polissia)*. Red. Oleksii Dei. Kyiv: Naukova dumka, 1974. (in Ukrainian).
- Ustyna Hoida (1913), zapysav Volodymyr Halaichuk, село Riasnyky Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 14 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Ustyna Sadovska (1934), zapysav Volodymyr Halaichuk, село Dorohobuzh Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 13 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Valentyna Makarets (село Buhryn Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti), zapysala Mariia Savka, село Kolesnyky Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 6 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Valeriiia N. (1935, село Maikiv Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti), zapysala Mariia Savka, село Buhryn Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 13 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Varvara Demianchuk (1926), zapysala Mariia Savka, село Kolesnyky Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 6 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Viktor Stykh (1942), zapysav Volodymyr Halaichuk, село Posiahva Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 9 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Vira Yanchuk (1937), zapysala Mariia Savka, село Zarichne Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 13 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).
- Vira Yanchuk (1937), zapysala Olha Duda, село Zarichne Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 10 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).

Галайчук В.

ISSN 2078-6107. Вісник Львівського університету. Серія історична. 2015. Випуск 51. С. 412–462

Volodymyr Khochai (1930), zapysav Volodymyr Halaichuk, selo Vilhir Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 5 lypnia 2009 r.

Zoia Dmyshuk (1949), zapysala Mariia Savka, selo Kolesnyky Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 6 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).

Zoia Makarets (1942), zapysala Mariia Savka, selo Kolesnyky Hoshchanskoho raionu Rivnenskoï oblasti. 6 lypnia 2009 r. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 16.07.2015

Прийнята до друку 19.11.2015